

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**
Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Кафедра української мови

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **ВЕРБАЛЬНА ЕКСПЛІКАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЖІНКА» В
УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРНОМУ ДИСКУРСІ**

Студента 2 курсу МУУ групи
Освітньої програми Середня освіта.
Українська мова і література
Спеціальності 014.01 Середня освіта
(Українська мова і література)
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Ступеня вищої освіти магістра
Ушакової Каріни Юріївни

Науковий керівник Павлушенко О.А.,
доц., к. філол. н.

Розширена шкала _____

Кількість балів: ____ Оцінка: ECTS ____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____
(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2019 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Лінгво-когнітивна фрагментація позамовної дійсності	6
онцептуальна і мовна картини світу у лінгвістичній теорії.....	6
онцепт як основна одиниця лінгвокогнітології і культурології.....	15
Методика дослідження концептів і концептосфер.....	22
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. Вербальна експлікація концепту «жінка» в українському фольклорному дискурсі	30
2.1 Концепт «жінка» як віддзеркалення гендерних стереотипів.....	30
2.2 Структура концепту «жінка».....	36
2.3 Дослідження вербальної експлікації концепту «жінка» в українському фольклорному дискурсі.....	39
Висновки до розділу 2.....	56
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Сучасна лінгвістика розглядає мову як суспільне явище, тісно пов'язане з культурою й історією народу. У центрі уваги стоїть особистість носія мови, яка розкривається через дослідження мови людини, яка віддзеркалює духовну сутність, мотивацію та ціннісну ієрархію, існуючу у свідомості носія мови. Аналізується мова в людині та людина в мові, ті звороти і вирази, які вона найбільш часто вживає, до яких у неї виявляється найвищий рівень емпатії. Людський інтелект, як і сама людина, не мислимий поза мовою і мовною здатністю, як здатністю до творення та сприйняття мовлення. Мова втручається в усі розумові процеси, створює нові ментальні простори.

Когнітивна лінгвістика досліджує ментальні процеси, що відбуваються при сприйнятті, осмисленні, пізнанні дійсності свідомістю, а також види та форми їх ментальних репрезентацій. У сучасній когнітивній лінгвістиці стрижневим стає поняття «концепт», яке як термін все частіше використовується дослідниками, котрі розглядають проблеми мовного подання когніцій. Саме це ключове поняття відрізняє когнітивну лінгвістику від інших напрямів дослідження семантики.

Актуальність дослідження полягає в тому, що проблема опису сутності концепту залишається актуальною для сучасної лінгвістичної науки. Система концептів утворює картину світу, в якій відбивається розуміння людиною реальності. Людина живе не стільки в світі предметів і речей, скільки в світі концептів, створених нею для своїх інтелектуальних, духовних і соціальних потреб. Аналізом проблемного поля концептів і осмисленням мовної картини світу займається порівняно молода галузь наукового знання – когнітивна лінгвістика. Одним з її напрямків є вивчення концептосфери – феномена ментального світу, сукупності поглядів народу і кожної особистості на навколишню дійсність, закладених в мінімальних одиницях – концептах.

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз вербальної експлікації концепту «жінка» в українському фольклорному дискурсі.

Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- дослідити концептуальну та мовну картини світу у лінгвістичній теорії;
- окреслити феномен концепту як основної одиниці лінгвокогнітології й культурології;
- з'ясувати методикку дослідження концептів і концептосфер;
- визначити структуру концепту «жінка» та його гендерні стереотипи;
- розкрити вербальну експлікацію концепту «жінка» в українському фольклорному дискурсі.

Об'єкт дослідження – вербальна експлікація концепту «жінка».

Предмет дослідження – вивчення вербальної експлікації концепту «жінка» в українському фольклорному дискурсі.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять основні положення літературознавчих праць: В. Іващенко, О. Єфименко, В. Жайворонок, І. Школенко, Т. Радзієвська, Л. Лисенко, В. Кононенко, Ю. Степанов, В. Телія, Д. Колесник, А. Вежбицька, С. Воркачов, А. Аргуткіна, В. Колесов, А. Бабушкін, В. Карасик, І. Стернін, З. Попова, Г. Слишкін, І. Голубовська, О. Григор'єва, С. Проскурін, О. Селіванова та ін.

Дослідження виконано на матеріалі фольклорних текстів.

Методи дослідження: культурно-історичний, контекстуальний, порівняльний, описовий, інтертекстуальний методи.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що на матеріалі фольклорних текстів здійснено комплексний аналіз вербальної експлікації концепту «жінка».

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані в лінгвістичних студіях для відтворення повноти й структурної цілісності сучасного мовного процесу.

Практичне значення дослідження. Фактичний матеріал, теоретичні положення, висновки роботи можуть бути використані у курсах лекцій із сучасної української літературної мови. Отримані результати можна використовувати для розширення проблематики курсових, дипломних і магістерських робіт, у підготовці посібників з теорії й історії української мови, у шкільній практиці.

Апробація роботи здійснена на звітній конференції викладачів і студентів (Вінниця, 2019 р.), тема доповіді: «Вербальна експлікація концепту «жінка» в українському фольклорному дискурсі».

Публікації. За матеріалами магістерської роботи надруковано одну статтю: Юшаківа К. Вербальна експлікація концепту «жінка» в українському фольклорному дискурсі. Філологічні студії : збірник наукових праць студентів і магістрантів факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського; відп. ред. І. В. Гороф'янюк. Вінниця : ТОВ фірма «Нілан ЛТД», 2019, Вип. 17. С. 168–173.

Структура магістерської роботи зумовлена основною метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (110 позицій) та додатків. Обсяг роботи – 72 сторінки, із них – 58 основного тексту.

РОЗДІЛ І.

ЛІНГВО-КОГНІТИВНА ФРАГМЕНТАЦІЯ ПОЗАМОВНОЇ ДІЙНОСТІ

1.1 Концептуальна і мовна картини світу у лінгвістичній теорії

Мова є універсальним засобом накопичення, зберігання, обробки та передачі інформації. Вона переплітається зі знанням людини про світ, пізнанням дійсності та її відображенням в свідомості, саме тому в останні десятиліття лінгвістика приділяє особливу увагу вивченню мови в тісному зв'язку з людиною. Це визначило антропоцентричний принцип у мовознавстві, коли вивчення мови стає безпосереднім вивченням мовця. Під антропологічною лінгвістикою розуміється «дослідження людського фактора в мові, визначення впливу людини на мову і мови на людину, її мислення і культуру» [19, с. 10].

Один з провідних напрямків сучасного мовознавства належить когнітивній лінгвістиці, основним принципом якої є «вивчення людини як системи переробки інформації та опису її поведінки в термінах його внутрішніх станів» [35, с. 27]. Центральними поняттями когнітивної лінгвістики є поняття концептуалізації та категоризації двох найважливіших пізнавальних процесів, пов'язаних із формуванням системи знань («картини світу») у вигляді концептів і категорій у свідомості людини. Поняття «картина світу» не є новим. Воно використовується в різних науках, зокрема у філософії, психології, культурології, когнітології, лінгвістиці та ін. У когнітивній лінгвістиці поширений термін «концептосфера», у психології – «образ світу», у лінгвокультурології – «національний образ світу», «модель світу», « картування світу», «концептуальна система світу».

Ці поняття необхідно диференціювати. Під картиною світу в найзагальнішому вигляді представники концептологічної школи розуміють

«сукупність знань про дійсність, що сформувалася в громадській свідомості» [81, с. 36].

Під концептосферою розуміються думки і знання, які відображають менталітет як специфічний спосіб розуміння й сприйняття дійсності, що характеризується сукупністю когнітивних стереотипів свідомості конкретної особистості, соціальної або етнічної групи. У сукупності менталітет і концептосфера утворюють «когнітивну або концептуальну національну картину (образ) світу» [90, с. 12]. Когнітивна картина світу – це «когнітивна матриця для розуміння світу» [65, с. 21].

Треба підкреслити безперервний характер формування концептосфери мови й особливу роль процесів ототожнення та розрізнення інформації. У більшості робіт картина, образ і модель світу розуміються як синоніми, хоча не заперечується факт їх диференціації, яка пов'язана, перш за все, з культурними відмінностями, зафіксованими в мові. Спроби зрозуміти як людина інтерпретує світ і себе в світі призвели до того, що в якості об'єкта вивчення стала висуватися така ідеальна сутність, як мовна картина світу, під якою розуміється «сукупність знань про світ, відображених у лексиці, фразеології, граматиці» [71, с. 28], «вторинний ідеальний світ у мовній плоті» [55, с. 127].

Мовна картина людини формується протягом усього життя. У зв'язку з тим, що пізнання індивідуума не є вільним від помилок, його картина світу може змінюватися. Сам термін «мовна картина світу» (МКС) неоднозначний. Під МКС розуміється уявлення про дійсність, відбите в мовних знаках, «мовне членування світу» [6, с. 58] та «особливий спосіб світобачення» [6, с. 58], що виражається різними мовними засобами. Уявлення про мовну концептуалізацію є універсальними завдяки універсальності мислення, і специфічними для кожної окремої мови, так як в них знаходять відображення особливостей народу, котрий володіє цією мовою, його культури. Отже, МКС – це уся сукупність вербалізованих знань людини про світ.

Картина світу є колективною, адже формується засобами мови всіма її носіями. Окрема мовна особистість повинна будувати своє висловлювання відповідно до цієї колективної картини світу. МКС вважають антропоцентричною, бо в її центрі стоїть людина і все, що з нею пов'язане. Е. Беневіст вважав, що «мова створена за міркою людини, і цей масштаб відображений у самій організації мови; відповідно до неї мова і має вивчатися» [12, с. 211].

Властивий мові спосіб концептуалізації дійсності, погляд людини на світ є універсальним через спільність, універсальність людського мислення і в той же час – національно специфічним, так як носії різних мов бачать світ через їх призму. Але іноді відмінності між різними картинами світу всередині однієї мови виявляються більш істотними, ніж міжмовні відмінності.

Мовна картина світу складається з безлічі елементів. Неможливо охопити всю мову в цілому, але можна описати певні фрагменти МКС. Науковці звертають увагу на відмінності між МКС і систематизацією одиниць, що здійснюється до використання принципу антропоцентризму. У цьому відношенні показові ідеї та принципи, закладені в основу складання ідеографічних словників. У словниках відтворюється картина світу, в основу якої покладено науковий світогляд. Наукова картина світу лежить в основі семантики будь-яких наукових термінів, в той час як фразеологія мови, її фольклор відображають в більшості випадків наївну мовну картину світу, «єдину систему поглядів, свого роду колективну філософію, яка нав'язується як обов'язкова всім носіям мови» [6, с. 67]. Семантика фразеологізмів, паремій пов'язана з відображенням фонових знань носіїв мови, з культурно-історичними традиціями народу, що важливо враховувати при описі МКС.

Сучасні лінгвісти відмежовують концептуальну картину світу (ККС) від мовної картини світу (МКС) з різних позицій. Важлива для сучасного мовознавства проблема співвідношення мови, культури та мислення – це проблема когніції. Когніція, або пізнавальна діяльність людини, реалізується

у двох формах: концептуалізації та категоризації. Якщо в процесі концептуалізації відбувається виділення інформації, її осмислення та подальша трансформація в знання, то під час категоризації раніше виділена й осмислена інформація про будь-що піддається подальшому узагальненню, тобто «співвідноситься з уже існуючими концептами, об'єднаними в категорії, присутніми у свідомості людини» [15, с. 76]. Таким чином «знання, що з'являються як продукт переробки вербального й невербального досвіду, формують концептуальну картину світу» [71, с. 14]. При цьому одиницею знання, або основним носієм інформації, є концепт.

Сьогодні в мовознавстві одночасно співіснують різні варіанти інтерпретації терміна «концепт» і різні погляди на його співвідношення з такими термінами, як «поняття», «сенс», «значення». Саме ця термінологічна неузгодженість часто веде до неминучого змішування понять «картина світу» і «мовна картина світу». Терміни «поняття» і «концепт» одні науковці ототожнюють, а інші відносять до різних наук. У сучасній лінгвістиці актуальною є тенденція до їх розмежування, оскільки зміст цих термінів не є ідентичним: у структурі понять є не всі компоненти, представлені в структурі концепту, отже, вони мають більш просту організацію. Повноцінний концепт створюється тільки при поєднанні різних видів сприйняття у свідомості людини.

Одна з основних відмінностей, що спостерігається в змісті термінів «концепт» і «поняття», виражається в тому, що в створенні концепту активно бере участь не тільки лівопівкульне, але і правопівкульне мислення, відповідальне за емоційне сприйняття інформації людиною. У зв'язку з цим «концепт є квантом структурованого знання, глобальною полімодальною ментальною одиницею, яка несе в собі також і чуттєвий компонент відображення дійсності» [15, с. 24–26].

Мова як семіотична система в свою чергу є лише одним із способів відображення концептів у свідомості людини. Для формування концепту і повноти його уявлення однієї мови недостатньо. Це спричиняє існування як

вербалізованих концептів (реалізуються за допомогою вербального знака), так і невербалізованих (інтонація, міміка, жести). Однак у процесі вербалізації зміст ментальних концептів може змінюватися, що відображається в переосмисленні лексичних значень у зв'язку з різною конситуацією мовного спілкування. Існування цього феномена обумовлено специфікою фігуро-фонових відносин, що лежать в основі сприйняття як базового когнітивного механізму. Тільки в конкретному акті комунікації виникає сенс.

У сучасній лінгвістичній літературі терміни «концепт» і «значення» іноді використовують як синоніми. У психолінгвістичних дослідженнях вони диференціюються за своїм змістом. У наукових працях Л. Виготського розрізняються «значення» як загальноприйнята система асоціацій, що стоїть за словом», і «сенс» як індивідуальний зміст слова, пов'язаний з особистим суб'єктивним досвідом і конкретною ситуацією спілкування» [28, с. 103–104].

Сенс співвідноситься з думкою. Значення терміна відноситься до плану мови і є одиницею мовної системи. Перетворення особистісного сенсу в загальноприйняте значення, яке формує необхідне висловлювання, ілюструє рух від думки до слова. Думка ініціюється потребами людини, за якими стоїть стратегічний намір реалізації своїх комунікативних цілей. Тому трансформація думки в слово починається з роботи принципово невербального комунікативного відображення. У зв'язку з чим розуміння повідомлення – це пошук сенсу, виділення фігури з певного контексту. Зміст пред'являється розрізнено та конструюється при сприйнятті з послідовно представленого ряду значень. Однак зміст знака завжди масштабніше загальноприйнятого значення знака, так як значення слова передає лише кілька основних концептуальних ознак, істотних для повідомлення в конкретному комунікативному акті. Жест також здатний виконувати цю функцію.

Концепт як одиниця знання формується та функціонує в певному культурному середовищі. Отже, він виступає як культурно зазначений сенс, представлений в плані вираження цілою низкою мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму. У зв'язку з цим концепт доцільніше зіставляти зі змістом, ніж зі значенням, так як значення слова – це назва, ім'я того предмета, до якого це слово відповідно до норм певної мови може бути застосовано. Як відомо, «сенси – це ідеальні сутності, якими людина оперує у внутрішній мові, чиєю основною одиницею є універсально-предметний код (УПК), який є базовим компонентом мислення принципово невербальної природи і що представляє собою систему знаків, які мають характер чуттєвого відображення дійсності в свідомості. Це та мова, на якій відбувається первинний запис особистісного сенсу» [45, с. 158–162].

До плану мислення варто відносити і поняття. Адже картина світу людини буде формуватися як за допомогою вербально-логічного, так і за допомогою наочно-образного мислення, що пояснюється будовою мозку, який складається з двох нерівнозначних півкуль. Тільки при взаємодії двох півкуль відбувається пізнання навколишнього світу. Суто лівопівкульною картина світу буде схематичною, так як повнота відображеної картини світу в свідомості людини неможлива без участі в пізнанні правої півкулі людини. Як основна одиниця зберігання знань міжпівкульного мислення виступає концепт, нелінійний за своєю природою, що відбивається в суб'єктивності його осмислення. Тому концепт не тотожний поняттю: він, крім абстрактно-логічної, містить образно-емоційну інформацію.

Створена при цьому концептуальна картина світу визначає основу індивідуальної та суспільної свідомості. Знання та їхня специфіка відрізняються не тільки у людей різних культур, а й у представників однієї культури. Крім того, індивіди, що говорять різними мовами, можуть мати близькі за певних умов концептуальні картини світу, а ті, що говорять однією мовою – різні.

Отже, в концептуальній картині світу здійснюється взаємодія загальнолюдського, національного й особистісного. У свідомості однієї людини або всіх представників етносу в цілому можуть існувати різні за обсягом і змістом картини світу. У зв'язку з цим в когнітивній лінгвістиці вводиться поняття «обсяг концепту».

У концепті-максимумі реалія в свідомості індивіда відображена найбільш повно, у всій її різноманітності, на відміну від концепту-мінімуму, в якому та ж реалія репрезентована фрагментарно. Так, закон у вигляді концепту-мінімуму представлений і відображений у повсякденній свідомості носіїв загальнолітературної та розмовної мови, а у вигляді концепту-максимуму – у свідомості носіїв субкоду. На цій основі виділяються дві картини світу: наївна, що оперує концептами-мінімумами, і наукова, що оперує концептами-максимумами.

Наївна картина світу, в якій переважає предметний спосіб сприйняття, характеризує буденна свідомість лінгво-культурного співтовариства. Головна її особливість – оціночний характер, так як світ осягається завжди через призму потреб. Отже, є навколишній світ, образ якого більш-менш повно представлений у свідомості людини та зафіксований у мовних одиницях. Відповідно, картина світу представлена у мовній, але не є нею.

Дослідники ототожнюють ці поняття, з чого випливає, що поведінка людини визначається не її мисленням, а системою мовних знаків, яка служить засобом передачі інформації про потреби, думки людини й одночасно є продуктом діяльності її мозку. Зустрічається думка і про те, що «категорії «картина світу» і «мовна картина світу» є міфами і не мають ніякого відношення до об'єктивної реальності» [62, с. 439]. Більш об'єктивна позиція вчених, які відстоюють факт існування обох картин світу, але розрізняють їх. Так, відображена в свідомості людини антропоцентрична картина світу – це існування об'єктивного світу у вигляді певної спрощеної ментальної моделі, а мовна картина світу – це відображення вторинного існування картини світу в мовних знаках.

За своїм змістом, внутрішнім наповненням вони нерівнозначні і є різними категоріями. Семантична система мови може і не збігатися з моделлю світу, створеною певним колективом, що пояснюється постійним розвитком пізнання, що веде до зміни концептуальної картини світу в свідомості людини, у той час як мовна картина світу досить довго зберігає сліди застарілих знань. Кожна природна мова лише відображає певний спосіб сприйняття й організації світу, який згодом у зв'язку з розвитком наукового мислення може змінитися.

З психолінгвістичної позиції необхідно диференціювати реальний світ, що оточує нас, і його образ (тобто картину світу), який створюється у свідомості людини. По-перше, світ різноманітніший і багатший, ніж його відображення в нашій свідомості. Це пояснюється тим, що людина сприймає його відповідно до своїх потреб, обираючи з усієї інформації про світ тільки значущу для неї, що в подальшому фіксується в суспільній свідомості і передається наступним поколінням.

Якщо культура – це спосіб пристосування до навколишнього середовища, то «культурна інформація» – це інформація, яка акумулює моделі поведінки, що дають змогу виживати в певному середовищі. У зв'язку з цим у людей, що знаходяться в різних природних умовах, можуть виникнути різні потреби, відповідно сформуються різні культурні традиції, що спричиняє існування різних картин світу. Причиною розбіжності в мовних картинах можуть бути такі складові людського буття, як кліматичні, географічні умови життя, особливості флори й фауни.

По-друге, картина світу є першим ступенем абстракції в мисленні людини. Це веде до того, що вона вже не ідентична навколишній дійсності, так як образ світу в нашій свідомості має схематичний характер, що пов'язано зі специфікою роботи лівої півкулі. Крім того, створені картини світу можуть відрізнятися за ступенем абстракції, наприклад, в залежності від того, в чийй свідомості сформована картина світу: у свідомості дитини або дорослої людини.

Зміст картини світу може залежати й від психології людини, її здібностей, тому в рамках одного соціуму в свідомості людей відзначається існування різних картин світу, специфіка яких зумовлена потребами й інтелектуальними особливостями та інтересами індивідуума. Згодом все це знаходить відображення в мовних знаках, що утворюють мовну картину світу.

Різниця в обсязі та специфіці змісту, тобто в інформативності концепту веде до комунікативної невдачі (КН) в моно- і міжсоціумній взаємодії і культурного конфлікту в міжсоціумному спілкуванні, що може бути зумовлено різними смисловим наповненням лексем. При цьому КН в міжсоціумній взаємодії стимулює системний фактор, у моносоціумній – індивідуальний. Під системним фактором розуміється відсутність загальної когнітивної бази, культуроспецифічного фонду знань, зумовленого існуванням у різних лінгвокультурах. Індивідуальний фактор КН полягає в нерівнозначності ментальних одиниць (обсягу концепту) у комунікантів, детермінованою різнорівневою структурою соціуму і психофізіологічними особливостями мовнорозумової діяльності індивідуумів, що в свою чергу доводить смислову природу концепту, а також суттєву різницю між такими категоріями, як концептуальна картина світу і мовна картина світу.

Отже, необхідно зазначити, що мовна картина світу експлікує різні картини світу людини та відображає загальну концептуальну картину світу. Якщо концептуальна картина світу містить у собі концепт, то мовна картина світу – значення. При цьому концептуальна картина світу є первинною по відношенню до мовної. Проте саме за допомогою мови реалізуються різні культурні національні картини світу і зберігаються знання про них.

Концептуальна картина світу визначається як існуюче в свідомості окремої людини цілісне уявлення про об'єктивний світ і місце людини в ньому. При такому розумінні вона може мати певні межі. Пізнання укладеного в ці межі обсягу може проводитися шляхом вивчення концептів, що складають її зміст. Так як «мова виступає формою оволодіння світу» [55,

с. 16], то мовна картина світу перебуває в єдності з концептуальною картиною світу, яка включає як мовні, так і немовні знання. У процесі життя кожної людини ККС передує МКС і формує її, так як людина розуміє світ і своє місце в ньому завдяки мові.

Мовна картина світу є частиною загальнонаукової, підсистемою концептуальної картини світу, вміщуючи ті її компоненти, які співвідносяться з мовними знаками. Вона виступає попередником і формувальним чинником спеціальних картин світу. Це пов'язано з тією особливістю, що людина здатна сприймати і розуміти світ, а відтак і саму себе, завдяки мові, в якій закріплюється загальнолюдський і національний досвід. Саме останній визначає призму, через яку людина сприймає світ і, відповідно, формує мовну картину світу.

1.2 Концепт як основна одиниця лінгвокогнітології і культурології

Термін «концепт» був запозичений лінгвістами з математичної логіки. Його застосування як терміна в мовознавстві починається з 1928 р з виходу в світ праці С. Аскольдова «Слово і концепт», опублікованій в журналі «Русская речь». Однак через державну ідеологію термін «концепт» зникає на тривалий час із вітчизняної лінгвістики. Можна також припустити, що цей іншомовний термін не зміг конкурувати з усталеним традиційним, більш звичним для наукової громадськості терміном «поняття» [7, с. 268].

Лише згодом цим терміном починають оперувати когнітивісти, які працюють у парадигмі філософії мови. У їхніх роботах пріоритетним є вивчення базисних підсистем людського знання. Вербальні знаки, що фіксують елементи понятійних систем, як правило, при цьому когнітивістами не акцентуються. Це, на жаль, не сприяє глибокому аналізу та розумінню сутності мовних концептів, які переживають етапи свого становлення в конкретних історичних умовах, в певному культурному контексті.

Термін «концепт» переживає епоху «лінгвістичного ренесансу» з початку 90-х років 20-го століття в першу чергу завдяки науковим працям Д. Лихачова і Ю. Степанова, що реанімували його і дали йому свою ґрунтовну інтерпретацію. Активне вживання цього терміну в когнітивній лінгвістиці, у парадигмі лінгвістичного концептуалізму і в лінгвокультурології пояснюється необхідністю введення в їх категоріальний апарат відсутньої когнітивної «ланки», у зміст якої, крім поняття, входять асоціативні образні оцінки й уявлення про нього його продуцентів і користувачів.

Термін «концепт» тотожний українському слову «поняття». Іменник «conceptus» походить від латинського дієслова «concipere» – «зачинати», тобто буквально означає «зачаття». Легко помітити, що обидва дієслова етимологічно споріднені, висловлюють спільну ідею, проте не є абсолютними синонімами. Слідом за Ю. Степановим ми вважаємо концепт більш об'ємним розумовим конструктом людської свідомості порівняно з поняттям. За висловом науковця, «концептом є сумарне явище, що за своєю структурою складається з самого поняття і ціннісного (нерідко образного) уявлення про нього людиною» [96, с. 40–43].

Концепт як ментальне утворення високого ступеня абстрактності пов'язаний переважно саме зі словом. Із цього випливає, що він містить, крім предметної віднесеності, всю комунікативно значущу інформацію. Перш за все, це вказівки на місце, що займає цей знак у лексичній системі мови: його парадигматичні, синтагматичні та словотвірні зв'язки – те, що Ф. Соссюр називає «значимістю» і що, в кінцевому підсумку, відображає «лінгвістичну цінність позамовного об'єкта» [60, с. 45].

Компонентом змісту мовного концепту є когнітивна пам'ять слова: смислові характеристики мовного знака, пов'язані з його споконвічним призначенням і системою духовних цінностей носіїв мови. Проте концептологічно найбільш істотним тут виявляється так званий культурно-

етнічний компонент, який визначає специфіку семантики одиниць природної мови і відображає мовну картину світу його носіїв.

Концепт, згідно з науковими дефініціями С. Аскольдова, Е. Кубрякової, С. Ляпіна, О. Скидан – це «багатовимірний розумовий конструкт, що відображає процес пізнання світу, результати людської діяльності, її досвід і знання про світ, який зберігає інформацію про нього» [60, с. 52]. М. Холодна трактує концепт як «пізнавальну психічну структуру, особливості організації якої забезпечують можливість відображення дійсності в єдності різноякісних аспектів». На думку Р. Павіленса, концепти – це «сенси, складові когнітивно базисні підсистеми думки і знання» [60, с. 53]. Наприклад, С. Ляпін, Ю. Степанов і В. Карасик говорять про те, що «в ці параметри включаються як понятійний, так і образний, ціннісний, поведінковий, етимологічний і культурний «виміри», з яких майже кожний може мати пріоритетний статус в дослідженні» [59, с. 81].

Наступну структуру пропонує С. Воркачов, який «виділяє в складі лінгвокультурного концепту три складові:

- понятійну, яка відображатиме його простір ознак і дефініційну структуру;
- образну, фіксуючу когнітивні метафори, що підтримують концепт у мовній свідомості;
- значіннєву, яка визначається місцем, яке займає ім'я концепту в лексико – граматичній системі конкретної мови, куди увійдуть також його етимологічні й асоціативні характеристики» [26, с. 118–119].

В. Карасик стверджує, що «концепт складається з трьох компонентів – понятійного, образного і ціннісного» [50, с. 15]. За образним зауваженням С. Ляпіна, «в глибині концепту мерехтить поняття» [69, с. 23].

Концепт, на відміну від поняття, не тільки мислиться, а й переживається. З цього випливає, що його обсяг ширший за обсяг поняття. Концепт включає в себе саме поняття, що є в свою чергу його обов'язковим ядром компонентом. Методологічно важливими ми вважаємо міркування

про структуру концепту Ю. Степанова. Концепт, на його думку, «включає в себе такі компоненти, як:

- 1) основна, актуальна ознака;
- 2) додаткова чи кілька додаткових, пасивних ознак, які є вже не актуальними, а історичними;
- 3) внутрішня форма, зазвичай зовсім не усвідомлювана, відбита в зовнішній словесній формі» [96, с. 40–43].

Перший компонент – основна, актуальна ознака концепту – значущий, «відомий» всім носіям тієї чи тієї мови, тієї чи тієї культури. Виражений вербально, він засіб комунікації представників певної етнічної спільності, нації, народу, народності. На відміну від нього, другий компонент – додатковий, пасивна ознака концепту – виявляє свою актуальність далеко не для всього етносу; він доступний для представників певної соціальної групи, для конкретного мікросоціуму. Третій компонент – етимологічна ознака або внутрішня форма – є найменш актуальною для мово- і концептоносіїв будь-якої культури, оскільки історією життя слова займаються переважно фахівці конкретних наук.

Концепти, так само як і поняття, не обов'язково повинні мати вербалізовану форму, хоча, як правило, вони матеріально існують, тобто знаково оформлені.

Відомо, що концепти входять у площину, що співвідноситься з менталітетом як безліччю когнітивних, емотивних і поведінкових стереотипів нації. Межа, що розділяє ментальність і менталітет – концепти в широкому і концепти у вузькому розумінні – достатньою мірою нечітка. Єдиним критерієм тут може слугувати «ступінь масовості та інваріантності когнітивних і психологічних стереотипів, відображених в лексичній семантиці мови» [37, с. 39].

Трансформовані в культурні концепти, поняття в їхній первинній формі існують в людській свідомості як якийсь дифузний, розмитий, недостатньо чітко схоплений мовою «згусток сенсу» (термін Ю.С. Степанова) [96, с. 41],

що інтуїтивно усвідомлюється його продуцентом – носієм. Отже, їх виокремлення з тексту або дискурсу пов'язане з численними труднощами. Ці все ще не до кінця оформлені, але вже «зачаті» «згустки сенсу» Ю. Степанов називає предформами потенційних понять, здатних у перспективі стати концептами, тобто поняттями, що супроводжуються певними оцінками. Міркування лінгвіста можна представити у вигляді такої схеми: концепт = поняття + уявлення про нього.

На думку науковця, перш ніж предформи понять будуть осмислені примітивною людиною, вони, будучи зародками потенційних розумових конструктів – вражень, відчуттів, уявлень, – неодмінно переживаються на рівні несвідомого. У міру перетворення архаїчної людини в людину цивілізовану поступово витягуються свідомістю з несвідомого. Потім, реальні концепти викристалізуються в якісь чіткі смислові фрагменти, що несуть у собі відбиток результатів «опрацьованих» людиною відчуттів і вражень як перцептивних образів, що виходять від навколишнього середовища.

Тому якщо концепт являє собою вербально експлікований сенс, то власне мовознавча проблематика в його вивченні виявляється пов'язаною з визначенням площині побутування цього сенсу та рівнем його комунікативної реалізації: чи є він фактом ідіолектної або національної мовної свідомості, фактом мови або ж мовлення, фактом ситуаційної разової реалізації або одиницею словника, якщо словника, то співвідноситься він зі словом або ж з його лексико-семантичними варіантами.

Концепт співвідноситься з категоріями значення і сенсу. Значення імені – це предмет (денотат), що носить це ім'я, сенс – концепт цього денотата, інформація, завдяки якій стає можливим віднесення імені до даного предмету. У лінгвокультурологічному трактуванні концепт ототожнюється з типовим уявленням «прототипом, гештальт-структурою» [102, с. 94–97] і тут, як можна бачити, логіко-семантичні значення і сенс практично міняються місцями: концепт денотата – відомості, необхідні і достатні для виділення

класу об'єктів – заміщаються власне денотатом – типовим образом, що представляє клас в не розпорошеній повноті ознак.

За визначенням Г. Щедровицького, «сенс – це загальна співвіднесеність і зв'язок всіх відповідних ситуації явищ» [109, с. 557]. Він завжди ситуаційний, обумовлений контекстом, належить мові і первинний по відношенню до значення, яке, в свою чергу, позаконтекстне, неситуаційне, належить мові, є похідним від змісту, соціально інституціолізоване і формулюється, на відміну від смислів, створюваних усіма і кожним, виключно укладачами словників. Отже, концепт в дихотомії значення-сенс співвідноситься зі значенням, так як належить національній мовній свідомості.

Говорячи про класифікації концептів, необхідно зауважити, що в основу класифікацій різні вчені кладуть різні ознаки. Почнемо зі структурно-семантичної типології. Зокрема А. Бабушкін класифікує концепти на «лексичні і фразеологічні» [9, с. 12]. Із структурно-семантичної точки зору «правомірно виділення в самостійні типи препозитивних, прийменникових і інших концептів» [60, с. 54].

В основу дискурсної класифікації С. Аскольдів і В. Карасик кладуть «принцип способів освоєння» світу – науковий, художній і звичайний, і виділяють в окремий тип наукові, художні і звичайні концепти [7, с. 272; 50, с. 9].

Ще одним критерієм розмежування лінгвокультурних концептів є, очевидно, їх приналежність до сфери знання або свідомості, яку вони обслуговують. Концепти можуть типологізувати не тільки структурно-семантично, дискурсно, а й соціологічно. Д. Лихачов всі концепти класифікує на такі групи:

- універсальні (наприклад, «смерть», «життя»),
- етнічні («Вітчизна», «інтелігенція»),
- групові («сцена» для актора і глядача),

- індивідуальні (вони повністю залежать від особистого досвіду, системи цінностей, культурного рівня конкретної людини) [66, с. 280–287]. Саме від ступеня володіння культурою, тобто рівня освіченості, вихованості, інтелігентності, залежить концептосфера конкретної людини. Отже, категорія концепту отримує міждисциплінарний статус, так як вона використовується в двох нових парадигмах: лінгвокогнітології і лінгвокультурології.

Представники першого напрямку (Е. Кубрякова, Н. Болдирев, І. Стернин, А. Бабушкін) інтерпретують концепт як одиницю оперативної свідомості, яка виступає як цілісне, нерозчленоване відображення факту дійсності. Утворюючись в процесі уявного конструювання (концептуалізації) предметів і явищ навколишнього світу, концепти відображають зміст знань, досвіду, результатів всієї діяльності людини і результати пізнання нею навколишнього світу у вигляді певних одиниць, «квантів» знання.

Представники другого, культурологічного спрямування (А. Вежицька, Н. Арутюнова, В. Карасик, Д. Лихачов, Ю. Степанов, Л. Чейненко, С. Ляпін, В. Шаховський, С. Воркачев) розглядають концепт як ментальне утворення, відзначене в тій чи іншій мірі етносемантичною специфікою [38, с. 6–7].

Тому в лінгвістичному розумінні концепту намітилося три основні підходи. По-перше, в самому широкому сенсі в число концептів включаються лексеми, значення яких складають зміст національної мовної свідомості і формують «наївну картину світу» носіїв мови. Д. Лихачов передбачає, що сукупність таких концептів і утворює концептосферу мови [66, с. 286–287], в якій концентрується культура нації. Визначальним у такому підході є спосіб концептуалізації світу в лексичній семантиці, основним дослідницьким засобом – концептуальна модель, за допомогою якої виділяються базові компоненти семантики концепту і виявляються стійкі зв'язки між ними.

По-друге, в більш вузькому розумінні до числа концептів Ю. Степанов відносить семантичні утворення, відмічені лінгвокультурною специфікою які тим або іншим чином характеризують носіїв певної етнокультури [59,

с. 80–81]. Сукупність таких концептів не утворює концептосфери як цілісного і структурованого семантичного простору, але займає в ній певну частину – концептуальну область. Також до числа концептів відносять лише семантичні утворення, список яких у достатній мірі обмежений і які є ключовими для розуміння національного менталітету як специфічного ставлення до світу його носіїв.

Узагальнення точок зору на концепт і його визначення в лінгвістиці дозволяє прийти до наступного висновку: концепт – це одиниця колективної свідомості (відправляє до вищих духовних цінностей), що має мовне вираження та відзначена етнокультурною специфікою.

1.3 Методика дослідження концептів і концептосфер

Відома велика кількість визначень поняття «концепт» (В. Дем'янова, А. Залевська, В. Карасик, В. Червоних, Е. Кубрякова, І. Стернин, Ю. Прохоров та ін.). Це різноманіття обумовлено тим, що вчені вибудовують свої теорії в рамках різних підходів, розглядають концепт як культурне, лінгвокогнітивне, лінгвокультурне та лінгвістичне явище. На сучасному етапі розвитку когнітивної науки існує два основних підходи до вивчення концептів: когнітивний і лінгво-культурологічний, а також застосовуються аксіологічний, прототиповий, семантико-прагматичний, інтегративно-інтерпретуючий підходи.

При когнітивному підході (Н. Арутюнова, Е. Кубрякова, Д. Лихачов, І. Стернин та ін.) досліджуються лексеми, значення яких складають зміст національної мовної свідомості та формують картину світу носіїв мови. У цьому випадку концептами вважаються будь-які мовні одиниці, в значенні яких проглядається спосіб семантичного представлення.

При лінгвокультурологічному підході (С. Воркачев, В. Карасик, Н. Красовський, Ю. Степанов та ін.) до числа концептів відносять семантичні

утворення, відмічені лінгво-культурною специфікою, що відображають менталітет мовної особистості даної етнокультури.

Різниця між цими підходами незначна й у цьому питанні нам близька думка С. Воркачева, згідно з якою лінгво-когнітологічні дослідження характеризуються типологічною спрямованістю й орієнтовані на виявлення загальних закономірностей у формуванні ментальних уявлень, у той час як лінгвокультурологія орієнтується переважно на вивчення специфічного в ментальних одиницях і описує відмітні семантичні ознаки. «По суті відмінності ці, кажучи юридичною мовою, є нікчемними, оскільки відокремити культуру від форми її мовного уявлення неможливо» [26, с. 120].

Аксіологічний підхід передбачає дослідження концепту як цінності в культурі будь-якого народу.

Семантико-прагматичний займається вивченням значення у складі контексту.

Прототиповий підхід – підхід до поняття як до структури, що містить вказівки на те, які елементи поняття є прототипами.

Рамки інтегративно-інтерпретуючого підходу дозволяють визначити, яким чином може будуватися діяльність індивіда згідно інтерпретації концепту й визначають взаємозв'язок змістів інтерпретацій.

На думку науковців, вибір методів дослідження концептів залежить від типу досліджуваного концепту (змістовний, структурний), від підходу (філософський, лінгвокогнітивний, лінгвокультурологічний, психологічний) вивчення концепту, а також від матеріалу досліджуваних мов.

Учені багатьох країн світу займаються дослідженням цього поняття, адже існує багато розбіжностей. Концепти – розумові образи, які стоять за мовними знаками, означення мовних знаків, в останні час стали предметом живої уваги лінгвістів. Поняття концепту, яке прийшло з когнітології, виявилось важливим і потрібним для вивчення мови та лягло в основу когнітивної лінгвістики. Із концептів складається семантичний простір

конкретної мови, по семантичному простору можна судити про структури знань у їхньому конкретно-національному відображенні.

Концепт визначають як ментальну одиницю, елемент свідомості. Людська свідомість – посередник між реальним світом і мовою. У свідомість надходить культурна інформація, де вона фільтрується, переробляється, систематизується: концепти утворюють своєрідний культурний шар, який виступає посередником між людиною та світом. Ю. Степанов описує концепт як «згусток культури у свідомості людини ... то, за допомогою чого людина ... сама входить в культуру» [96, с. 43].

Типологія концептів як ментальних утворень може проводитися за ознакою їх стандартизації (індивідуальні, групові та загальнонаціональні). За змістом їх можна розділити на уявлення, схеми, поняття, фрейми і т. д. За мовним вираженням концепти можуть бути представлені лексемами, фразеологізмами, вільними словосполученнями, синтаксичними конструкціями і навіть текстами і сукупностями текстів.

Розмежовуються психолінгвістичне значення («психологічно реальне», тобто у всьому обсязі семантичних ознак, що пов'язуються зі словом у свідомості носія мови; проявляється переважно експериментальними прийомами) і «лексикографічне» значення (коротко сформульовано, відображено в тлумачних словниках).

Концепт, якщо такий є, містить як свою складову частину психолінгвістичне і лексикографічне значення, але за обсягом свого змісту залишається незмірно більшим, ніж обидва вищеназвані значення.

У сучасному мовознавстві існує безліч методів дослідження концептів:

- концептуальний аналіз,
- історико-порівняльний аналіз,
- дефініційна інтерпретація,
- компонентний аналіз,
- стилістична інтерпретація,
- дистрибутивний аналіз,

- методика контекстного і текстового аналізу,
- когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних засобів,
- верифікація отриманого когнітивного опису у носіїв мови і т. д.

Дані методи взаємодіють між собою, взаємодоповнюють один одного, що й дозволяє досліджувати концепт, як об'єкт взаємодії мови, мислення та культури.

Якщо описовий, порівняльний і порівняльно-історичний методи застосовуються в лінгвістичних дослідженнях вже протягом тривалого часу й не вимагають докладних пояснень, то концептуальний аналіз є порівняно новим методом дослідження, і неоднозначно трактується різними дослідниками. Концептуальний аналіз, перш за все, пов'язується з поняттям концептосфери, яка виступає об'єктом його дослідження. Поняття концептосфери є одним з найважливіших в когнітивній лінгвістиці, і трактується як галузь знань, що складається з концептів як її одиниць.

Незважаючи на те, що концепт можна вивчати в основному через лексичні засоби вираження, концептуальний аналіз потрібно відрізнити від семантичного аналізу слова. При всій зовнішній близькості їх змістовних завдань і цілей вони в певному сенсі протилежні один одному: лексична семантика йде від одиниці мовної форми до семантичного змісту, а концептуальний аналіз – від одиниці сенсу до мовних форм його вираження. Семантичний аналіз роз'яснює слова, а концептуальний виходить від знань про світ. У концептуальному аналізі велике значення мають знання мовного мислення.

Існують безліч підходів до аналізу концептів, способів їх опису, заснованих на використанні різного дослідного матеріалу. Одними з найбільш переконливих ми вважаємо етапи семантико-когнітивного дослідження концептів по З. Поповій і І. Стернину:

1. Побудова номінативного поля концепту.

2. Аналіз і опис семантики мовних засобів, що входять в номінативне поле концепту.

3. Когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних засобів – виявлення когнітивних ознак, які формують досліджуваний концепт як ментальну одиницю.

4. Верифікація отриманого когнітивного опису у носіїв мови.

Матеріалом лінгвокогнітивного аналізу є мова, а цілі такого дослідження в різних напрямках (школах) когнітивної лінгвістики можуть відрізнятися – від поглибленого вивчення мови за допомогою когнітивного категоріально-термінологічного апарату до конкретного моделювання змісту та структури окремих концептів як одиниць національної свідомості (концептосфери). Дослідження семантики мовних одиниць, що об'єктивують концепти, дозволяє отримати доступ до змісту концептів як розумових одиниць.

Метод семантико-когнітивного аналізу передбачає, що в процесі лінгвокогнітивного дослідження від змісту значень ми переходимо до змісту концептів у ході особливого етапу опису – когнітивної інтерпретації. Когнітивна інтерпретація – це етап семантико-когнітивного аналізу, без якого дослідження залишається в рамках лінгвістичної семантики.

Семантико-когнітивний підхід у лінгво-когнітивних дослідженнях свідчить, що шлях дослідження «від мови до концепту» є найбільш надійним і аналіз мовних засобів дозволяє найбільш простим і ефективним способом виявити ознаки концептів і змоделювати концепт.

Сьогодні все більше вчених у своїх лінгвістичних дослідженнях звертаються до методики фреймового аналізу. Але однозначного визначення терміна «фрейм», яке б включало всі аспекти даного поняття, поки немає, думки вчених розходяться. Важливу роль при дослідженні концептів відіграє фреймовий аналіз, оскільки кожна мовна структура співвідноситься, як правило, хоча б з одним фреймом. Даний аналіз найбільш адекватний для слів із пропозиціональним типом значення, що передбачає наявність якоїсь

ситуації. У даний час існує декілька методик фреймового аналізу, які передбачають певні прийоми (елімінавання, модифікацію слотів і т. д.).

Етимологічний аналіз дозволяє простежити ранню історію концепту й динаміку утворення нових або зникнення раніше існуючих семантичних ознак, що становлять його зміст, а також визначити внутрішню форму його імені, що є складовою частиною змістовного мінімуму концепту.

Дуже складно дати чітке визначення якого-небудь концепту, так як його зміст неоднозначний. Кожна людина в залежності від свого досвіду, соціальної сфери, в якій вона знаходиться, сприймає по-різному даний концепт. І не обов'язково, що відмінності будуть спостерігатися в носіїв різних мов, цілком можливо, що відмінності будуть спостерігатися навіть у вас і вашого друга дитинства, так як присутні суб'єктивно-особистісні аспекти.

Експериментальні методи дослідження концептів, зокрема асоціативний експеримент дозволяє отримати інформацію емоційного й оцінного характеру, а також виявити найбільш значимі елементи концепту.

На сьогодні існує багато різновидів асоціативного експерименту (вільний, спрямований, рецептивний, експеримент на суб'єктивні дефініції), створені різні типології асоціацій, що дозволяють отримати конкретні результати, на матеріалі різних мов, видані словники асоціативних норм. Основою формування концепту, його асоціативних зв'язків є особливості культурно-історичного формування нації. І воно не може бути тотожним у всіх народів, враховуючи територіальні, кліматичні відмінності.

Асоціативний експеримент дозволяє максимально наблизитися до ментального лексикону, вербальної пам'яті, культурних стереотипів даного народу. Спостерігається широке використання асоціативного експерименту в психології, психолінгвістиці, соціології. Він допомагає виявити зміст концепту в когнітивній свідомості носіїв мови і ранжувати за яскравістю утворюючі концепт ознаки. Ядро мовної свідомості включає ті асоціації в

асоціативно-вербальної мережі, які мають найбільшу кількість зв'язків, що виділяються на основі принципу частотності.

Поняття асоціації було покладено в основу багатьох мережевих моделей розуму, що представляють собою ланцюжки одиниць (вузлів), пов'язаних відносинами асоціації різного типу. Воно також є важливим для визначення довгострокової пам'яті, яка вважається переважно утворенням асоціативного характеру. Підкреслюється також важливість цього поняття для когнітивного розвитку дитини.

Важливо, що асоціативні норми дають результати не вибіркового, а масового експерименту, який дозволяє їх використовувати як джерело унікальної лінгвістичної та паралінгвістичної інформації, а також вони легко піддаються математичній обробці, будучи унікальним матеріалом для висунення і перевірки статистичних гіпотез.

Оскільки все більша кількість досліджень, присвячених вивченню й опису різних концептів, проводиться на матеріалі кількох мов і має зіставно-порівняльний характер, то активно застосовуються також методи контрастивної лінгвістики: саме в дзеркалі іншої мови можна помітити такі ознаки «рідного» концепту, які раніше вислизали від уваги, особливо чітко виявити національну специфіку концептів, а також побачити відмінність між концептом і значенням слова. Виявлені при зіставленні мовних одиниць відмінності інтерпретуються як когнітивні відмінності висловлюваних ними концептів в різних національних концептосферах і формулюються на мові когнітивних ознак.

Висновки до розділу 1

У першому розділі магістерської роботи ми дослідили концептуальну та мовну картини світу в лінгвістичній теорії. Окреслили феномен концепту як основної одиниці лінгвокогнітології й культурології. З'ясували, що аналіз концептів є дуже важливим для лінгвістичних досліджень, він дозволяє більш глибоко розглянути багато культурних цінностей і сфери культурного світу, а також виділили відмінні компоненти асоціативних рядів, особливості вживання концептів, проаналізували особливості змісту ментальної одиниці, концепту, обумовлені культурно-історичним розвитком нації .

Розглянувши методи аналізу концептів, визначилися, що в дослідженні ми використовуємо комплексну методику, яка включає як традиційні для лінгвістики методи і прийоми дослідження (описовий, порівняльний, порівняльно-історичний, статистичний аналіз), так і порівняно нові, зокрема, концептуальний аналіз. У нашому дослідженні ми трактуємо концептуальний аналіз як методику опису вербальних репрезентацій концепту шляхом побудови словесної моделі концепту.

РОЗДІЛ II

ВЕРБАЛЬНА ЕКСПЛІКАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЖІНКА» В УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРНОМУ ДИСКУРСІ

2.1 Концепт «жінка» як віддзеркалення гендерних стереотипів

У сучасній науці концепт «жінка» визначається як базовий конститuent культури та розглядається у психології, педагогіці, філософії, культурології, міфології, лінгвістиці, літературознавстві, що свідчить про багатогранність місця, ролі й самого призначення жінки в суспільстві та важливість проблематики. Дослідження гендерного аспекту в лінгвістичних розвідках, що проводиться на матеріалі різних дискурсів та різних мов займає важливе й місце в дослідженнях мови та літератури. Сучасна лінгвістика, на думку Л. Ставицької, «переживає своєрідний «гендерний бум», а тому можна говорити ... про становлення української лінгвістичної гендерології, бо гендер як ніяке інше соціолінгвістичне поняття, закорінений в умови життя, реалії, норми і традиції певної культури» [94, с. 130]. Гендерні ознаки мовної картини світу – це «сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого та жіночого бачення, що інтегрують універсальні й національно специфічні ознаки, оприявлюють особливості номінативної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку» [94, с. 130].

Від 70-х років ХХ ст. активізувалися гендерологічні дослідження в європейській, американській соціолінгвістиці, а від початку 90-х років ХХ ст. – і в мовознавстві на пострадянському просторі. В Україні над гендерною проблематикою працювали Ф. Бацевич, Я. Пузиренко, Л. Ставицька, О. Тараненко та ін., русисти О. Горошко, Л. Компанцева, О. Семиколєнова, Л. Синельникова, А. Шиліна та ін.; германісти – О. Бессонова, О. Дудоладова, К. Піщикова та ін.; славісти – А. Архангельська, Н. Баландіна. У сучасній лінгвогендерології наявні

загальнонаукові підходи до тлумачення гендерних стереотипів у суспільстві та їхній вплив на свідомість мовців, зокрема ці проблеми фігурують у наукових розвідках таких дослідників: В. Агеєвої, О. Кісь, В. Коваль, А. Мартинюк, В. Слінчук, О. Фоменко, О. Вороніної, Т. Данильченко, А. Кириліної, Н. Малишевої та ін.

Гендерний стереотип розуміємо як узагальнене в культурі уявлення про приписувані жінкам або чоловікам риси зовнішності, характеру, статусно-рольові ознаки тощо. Це явище впливає на сприймання, запам'ятовування й інтерпретацію людиною інформації відповідно до сформованих у її свідомості уявлень про маскулінне та фемінне. Концепти репрезентують світ у свідомості людини, утворюючи концептосферу, а знаки людської мови кодують у слові зміст цієї системи. Гендерний концепт «жінка» Т. Сукаленко розглядає як «багатомірне культурно-значуще соціопсихологічне утворення в колективній свідомості, опредметнене в мовній формі» [98, с. 198].

Одну з перших спроб здійснити лінгвокультурний аналіз концепту «жінка» на матеріалі фразеологічного фонду російської мови здійснила В. Телія. На думку дослідниці, «підґрунтям лінгвокультурологічного аналізу є попередня ідеографічна параметризація самого концепту з його частинами, яка віддзеркалює усі іпостасі жінки: природно-фізичні, фізіологічні, психологічні та інтелектуальні (такі, наприклад, як вік, зовнішність, сексуальність, риси характеру, пов'язані з належністю до «роду людського», особливості розуму), соціально-статусні, рольові тощо» [102, с. 260]. Культурологічний концепт «жінка» складає собою макрофрейм, який має декілька пластів. Основою цього макрофрейму є фізіологія, з точки зору якої «жінка» – це істота, яка за статевими ознаками відрізняється від чоловіка. Отже, основною ознакою будь-якої представниці жіночої статі є її здатність до дітонародження [3, с. 62]. На цей фрейм нашаровуються інші характеристики – психологічні, інтелектуальні, соціальні, рольові і т.д.

Дослідниця О. Чибишева розглянула названий концепт як базовий концепт культури, втілений у фразеології російської та англійської мов. Вона акцентує увагу на найбільш вагомим характеристиках, розрізняючи три мікроконцепти: «Зовнішні характеристики людини», «Внутрішні характеристики людини», «Соціальні характеристики людини» [Чибишева].

А. Амінова розглядає аксіологічні («ціннісні, духовні, естетичні, моральні») особливості концепту «жінка» в російській, англійській і татарській мовах, у такий спосіб використовуючи етнолінгвістичний підхід до вивчення концепту. Концепт «жінка», так само як і концепт «чоловік», «представляє проекцію стереотипних уявлень про жінку і чоловіка як носіїв соціально приписаних якостей і характеристик, що сформувалися на основі статевих, сімейних, суспільних, етичних, естетичних та інших функцій» [4]. За твердженням дослідниць, оцінювальна структура концепту «жінка» у трьох мовах проявляється цілою низкою параметрів, серед яких виділяють домінантні – «зовнішня людина» та «внутрішня людина». Першу групу складають такі універсальні ознаки, як «зовнішність», «манери», «поведінка», а другу – «властивості особистості», наприклад «розум», «душа» і т.д. [4].

Л. Адоніна проаналізувала концепт «жінка» в російській мовній свідомості в межах семантико-когнітивного напрямку когнітивної лінгвістики [2, с. 279]. Якщо розглядати методіку концептуального аналізу, то дослідниця пропонує поетапний опис на прикладі концепту «жінка» так:

- 1) побудова номінативного поля концепту «жінка»;
- 2) виявлення когнітивних ознак і когнітивних класифікаторів, які формують концепт «жінка»;
- 3) верифікація отриманого когнітивного опису від мовних носіїв;
- 4) моделювання змісту концепту як єдності образу, інформаційного змісту та інтерпретаційного поля;
- 5) словесне уявлення змісту концепту у вигляді польової структури;

б) порівняльний аналіз об'єктивації концепту «жінка» в мовній свідомості залежно від віку і статі інформаторів з використанням математичних і статистичних методів [2, с. 280].

Н. Карпенко наголошує на визначені індивідуального концепту, що має польову структуру. Загальну схему аналізу дослідниця вибудовує таким чином:

- 1) етимологічний аналіз імен концептів;
- 2) побудова номінативного поля концептів, у структурі яких виявляємо: а) архетипні смисли – притаманні людині як своєрідний спадок попередніх поколінь у вигляді підсвідомих і свідомих знань і уявлень про світоустрій; б) соціально-історичні – значущі для людства в певний період його розвитку; в) актуальні – сформовані під впливом сучасного періоду розвитку суспільства [52, с. 5]. У процесі вербалізації концепту потрібно також враховувати словотвірну й семантичну деривацію, специфіку сполучуваності лексем-репрезентантів його змісту

Зазначеної проблеми торкалася й О. Калугіна, яка розглянула концепти «чоловік» і «жінка» в субстандарті російської й англійської мов [48, с. 17]. Д. Семенова досліджувала гендерний аспект концептуального аналізу лексем «чоловік» і «жінка» на матеріалі фразеології англійської, російської та кабардинської мов [91, с. 11]. О. Великородних розкрила специфіку вербалізації концепту «femme» в художній картині світу Ф. Саган [22, с. 14]. А. Шахнюк досліджувала концепт «жінка» в білоруських і польських пареміях [108, с. 120].

В українському мовознавстві привертають увагу дослідження О. Бондаренка, який вивчав особливості лексико-семантичної структури концептів «чоловік» і «жінка» в українській та англійській мовних картинах світу [16]. Ю. Абрамової, яка здійснила когнітивно-прагматичний аналіз британських прислів'їв, що об'єктивують лінгвокультурні концепти «чоловік» і «жінка» [1]. У своїх працях Н. Барвіна простежила особливості мовної репрезентації концепту «жінка» на тлі фразеологізмів

східнословобожанських і східностепових говірок із компонентами «баба», «дівка», «жінка», «дама» [11]. Я. Каліна розглянула особливості концепту «жінка», визначила основні соціокультурні ролі жінки та стереотипи, які розкриваються в німецьких побутових анекдотах [47].

Наукова розвідка Т. Сукаленко присвячена комплексному аналізу системи метафоричних номінативних значень концепту «жінка» як одному з методів його фігуративної вербальної презентації в українській лінгвістичній культурі [97]. М. Досимова проаналізувала специфіку реалізації концепту «жінка» в лінгвокогнітивному аспекті на матеріалі російської та казахської мов [39]. В. Калько дослідила особливості мовної репрезентації названого концепту в українських пареміях [49]. Концепт «жінка» у вимірах сучасних гуманітарних наук став об'єктом дослідження Ю. Андрущенка [5].

О. Селіванова досліджує явище концепту «жінка» в українській міфології. Вона зауважує, що «міфи виконують різні функції в етносвідомості, загалом заповнюючи світоглядні лакуни: те, що не можна пояснити, отримує пояснення міфом, у це вірять, це стає стереотипом, коригує норми й цінності, культурні преференції народу, забезпечує етнічну ідентичність, самозбереження й розвиток етносу» [86, с. 46]. На думку дослідниці, саме на ґрунті міфологічного світогляду слово «берегиня» віддзеркалює уособлення українського міфу про вічну жіночність. Це слово-символ має свою динаміку: у прямому значенні – «у дохристиянських віруваннях – водяна істота, русалка (від «берег»); давнє слово «брег» («берег») означає й «гора»; тому назва берегиня могла бути пов'язана з гірськими духами (в горах теж водяться русалки); у переносному – жінка, яка береже й підтримує домашнє вогнище, виступає покровом... у родинному колі, передусім жінка-мати...» [89, с. 24].

На думку Л. Ставицької, «популярність міфологізованого концепту берегиня зумовлена наявністю семантичного компонента оберігання в сенсі сімейного самодостатнього простору, що у перспективі віддзеркалює

сутнісний для українця ідеал сімейного затишку, збереженого від впливу зовнішніх сил» [94, 138–139].

Оскільки концепт «жінка» є виявом етнопсихології українців, варто звернути увагу й на аксіологічні особливості аналізу національно-значимих культурних концептів. Аксіологічний підхід до аналізу мовних одиниць дає можливість проникати в закриту сферу ментальності, у систему ціннісних настанов народу або етносу, дозволяє виявити набір уже існуючих в підсвідомості ціннісних домінантів у контексті їх універсальності та ідіоетнічності. Аксіологічний вимір значною мірою зумовлюється особливостями релігійного світобачення та світоглядом українців, для яких культ Богородиця є одним із базових. Емоційно-оцінну оцінку концепту «жінка» репрезентує іменник Богородиця. В етнопсихології українців Богородиця – це символ матері, мудрості, любові, та втілення святості.

З огляду на постулати натурфілософії концепт «жінка» є наслідком вияву антропоморфізму в етнопсихології українців, основою якого є асоціативне співвіднесення жінки з явищами природи, зокрема світом флори й фауни.

Не менш важливим складником концепту «жінка» є культурологічний пласт моральності, під яким розуміємо морально-етичні підвалини, традиції, норми поведінки, що склалися в суспільстві. Загальноприйняте морально-етичне уявлення жінки – це зразок доброчесності.

Модель жінки в педагогічному аспекті зумовлене історичними і соціокультурними чинниками. Ф. Мухутдінова у своєму дослідженні виділяє концептуальні ознаки, які дають змогу співвіднести «ментальні здібності жінки, рівень її освіти», наголошуючи на тому, що в суспільстві побутує думка щодо невисоких розумових здібностей жінки. «Жіноча наука», як зауважує дослідниця, зводиться не до освіти, а до заняття домашнім господарством [72, с. 16].

2.2. Структура концепту «жінка»

Вербальне втілення концептуалізації позамовної дійсності окремою людиною, групою, етносом перебуває сьогодні в епіцентрі уваги лінгвістів. Усе більше дослідників звертаються до вивчення концептів як мовно-ментальних структур, що репрезентують усе розмаїття життєвого досвіду людини й людства, у якому поєдналися знання, міфічні уявлення, психоемоційні рефлексії та асоціативні образи, утворені на їхній основі.

Одним із ключових концептів будь-якої культури є концепт «жінка». Він є проекцією стереотипних уявлень про жінку як носія соціально визнаних якостей та ознак. Вони сформувалися на основі ролей, що виконує жінка в суспільстві [54, с. 94]. Важливо з'ясувати структуру аналізованого концепту. Як відомо, кожен із концептів має особливі умови виникнення, сферу функціонування і, відбиваючись у мовній картині світу, реалізується через характерні засоби, що передають його специфіку. У структурі концепту, як правило, виділяють макроструктуру (при цьому відносять когнітивні ознаки до образного, інформаційного компонента чи до інтерпретаційного поля), описують категоріальну структуру концепту (ієрархію когнітивних класифікаційних ознак), польову структуру концепту (ядро, ближню та дальню периферію).

Згідно з поширеною думкою серед сучасних лінгвістів, концепти організовані за принципом ядро (центр) – поле (периферія): структура концепту складається з ядра та широкого інтерпретаційного поля, у якому виділяється ближня та дальня периферія (Й. Стернін, З. Попова). До ядра належать шари з найбільшою чуттєвонаочною конкретністю, первинні, найбільш яскраві образи; більш абстрактні семантичні шари складають периферію концепту, на що вказує статус тієї чи іншої концептуальної ознаки. Ядро концепту є його базовим шаром та сукупністю когнітивних шарів і когнітивних сегментів з когнітивними ознаками, що їх формують. Інтерпретаційне поле концепту складає його периферію. На периферії

концепту знаходяться різні визначення, тлумачення, відображені в пареміях, афоризмах, крилатих виразах. Власне ці поверхні нашарування на базовий шар концепту відображає процес та результат світопізнання.

За даними «Словника української мови», жінка – це «1. Особа жіночої статі; протилежне чоловік. 2. Доросла, на відміну від маленької дівчинки. 3. Заміжня особа стосовно до свого чоловіка [99, с. 536].

В іншому джерелі знаходимо, що «жінка – доросла особа жіночої статі. Дітей та підлітків жіночої статі називають дівчатами, щоправда, інколи поняття «жінка» вживається узагальнено для всіх осіб жіночої статі, наприклад: права жінки – стосуються як дорослих жінок, так і дівчат» [107].

Дослідники концептосфер сукупність мовних засобів, які репрезентують (вербалізують) концепт у певний період суспільного розвитку, називають «номінативним полем концепту» [88]. Структурування гендерної картини світу у сучасній мовній свідомості здійснюється під знаком помітного впливу штампів, стереотипів, за якими складаються традиційні уявлення про типові жіночі риси. Концепт «жінка» в художньому дискурсі розкривається через численні описи психічних та емоційних станів жінок, шляхом описів їх комунікації та ін. Окрім того, зміст концепту реалізують мовні засоби на позначення зовнішніх характеристик жінки, що функціонують також із метою відображення її внутрішнього портрета, оскільки зовнішність є проявом психологічних характеристик людини.

Дослідниця О. Чибишева, досліджуючи концепт «жінка», що об'єктивується у фразеологізмах російської та англійської мов, запропонувала таку класифікацію для його аналізу:

- 1) мікроконцепт «Зовнішні характеристики людини»;
- 2) мікроконцепт «Внутрішні характеристики людини»;
- 3) мікроконцепт «Соціальні характеристики людини» [106, с. 4–5].

До розв'язання цієї проблеми з позицій лінгвокультурної та соціокультурної реконструкції гендерного концепту «жінка» в українській мові на матеріалі вторинних метафоричних номінацій, які об'єктивують цей

концепт, підійшла Т. Сукаленко. У структурі концепту дослідниця виокремлює п'ять мікроконцептів (під мікроконцептом розуміється «об'єднання аспектів за тематичним принципом, що є релевантним для побудови ієрархії елементів концептуальної структури на всіх її рівнях»):

1. Мікроконцепт «Зовнішні характеристики»;
2. Мікроконцепт «Фізичні характеристики»;
3. Мікроконцепт «Біологічні характеристики»;
4. Мікроконцепт «Внутрішні характеристики»;
5. Мікроконцепт «Соціальні характеристики».

Кожен із мікроконцептів містить окремі концептуальні аспекти. Зокрема мікроконцепт «Зовнішні характеристики» містить такі аспекти: «Зовнішність», «Одяг», «Охайність / неохайність» тощо.

Мікроконцепт «Фізичні характеристики» містить концептуальні аспекти «Здоров'я», «Фізична сила» та ін.

Мікроконцепт «Біологічні характеристики» містить концептуальний аспект «Вік жінки».

Мікроконцепт «Внутрішні характеристики» містить концептуальні аспекти «Морально-етичні якості», «Емоційно-психологічні характеристики», «Інтелектуальні якості».

Мікроконцепт «Соціальні характеристики» містить такі концептуальні аспекти: «Сімейний стан», «Реляційні характеристики, що виявляються у ставленні до чоловіка», «Реляційні характеристики, що виявляються у ставленні до родини», «Реляційні характеристики, що виявляються у ставленні до дітей», «Реляційні характеристики, що виявляються у ставленні до інших людей», «Соціально-сексуальні характеристики» та ін. [98, с. 193–200].

Т. Ліщук, досліджуючи вербалізацію концепту «Зовнішність людини» в художньому мовленні ХХ – початку ХХІ століття, виокремлює шість підконцептів зовнішності: «голова», «тіло», «кінцівки», «шкіра», «статура/постать» та «одяг», кожен із яких поділяє на мікроконцепти зі своїми

структурними складниками [68, с. 6]. Так, наприклад, підконцепт «голова» містить мікроконцепт обличчя, де виокремлено 13 сегментів (очі, ніс, щоки, чоло, рот та ін.). У підконцепті «одяг» науковець виділяє такі мікроконцепти: «головний убір», «верхній одяг», «святковий одяг», «буденний одяг», «частини одягу», «взуття», «спідне», «прикраси», «аксесуари» [68, с. 10].

Однак обсяг пропонованої роботи змушує дещо звужити розгляд концепту. Виділяємо три мікроконцепти, запропоновані науковцями: «Біологічні характеристики», «Соціальні характеристика», «Зовнішні характеристики». А також, виходячи з нашого дослідження, виділяємо ще один мікроконцепт «Міфологічні істоти».

2.3 Дослідження вербальної експлікації концепту «жінка» у фольклорному дискурсі

У сучасних дослідженнях не існує цілісного опису специфіки фольклорного дискурсу. Він є особливим типом мовної діяльності, обумовлений соціокультурною ситуацією та історичними умовами. Фольклорний дискурс є специфічним утворенням, в якому проявляються риси й інституціонального й особистісно-орієнтованого дискурсу. За допомогою фольклорного дискурсу регламентується діяльність, життя соціуму. Реалізація фольклорного дискурсу відбувається в низці сталих комунікативних ситуацій, які обслуговують різні сфери людської діяльності. Комуніканти у фольклорному дискурсі є представниками однієї соціальної спільноти, при цьому в середині колективу є гендерно або професійно детерміновані групи, кожна з яких виконує роль, визначену комунікативною ситуацією.

Фольклор відображає колективний хід думок, стиль життя, притаманні даному соціуму, регламентує життя соціальних груп. Метою фольклорного дискурсу ми вважаємо передачу колективного знання, яке упорядковує життя та бере активну участь у соціалізації індивідуума у конкретній соціальній

групі. Серед основних його функцій слід визначити світоглядну, естетичну, виховну, аксіологічно, нормативну, естетичну.

Дослідивши концепт «жінка» у фольклорному дискурсі, ми виділяємо чотири мікроконцепти, які найчастіше зустрічаються у фольклорних текстах: «Біологічні характеристики», «Соціальні характеристики», «Зовнішні характеристики» та «Міфологічні істоти». Нами було опрацьовано такі фольклорні тексти: пісні, думи, балади, прислів'я, приказки та ін., з яких ми вибрали 182 одиниці вербальних експлікацій на позначення концепту «жінка».

I. Мікроконцепт «Біологічні характеристики»

Мікроконцепт «Біологічні характеристики» (71 одиницю, що становить 39 %) містить концептуальний аспект «Вік жінки», зокрема у фольклорному дискурсі виділяємо чотири вікові періоди: «Дівчинка», «Дівчина», «Молодиця», «Баба».

1. Дівчинка

Віковому періоду «Дівчинка» (1 позицій, що становить 1 %) в українському фольклорі не надавалося особливого значення. Ми знайшли лише один приклад у русальній пісні, де образ дівчини-семилітки перегукується з відповідним казковим персонажем: *«Ой біжить, біжить мала дівчина. // А за нею та русалочка: // Та послухай мене, красна панночко, / Загадаю тобі три загадочки, / Як угадаєш – до батька пушу, / Не угадаєш – до себе возьму. //»* («Русальна пісня») [64, с. 161].

2. Дівчина

Віковий період «Дівчина» (58 позицій, що становить 82 %) широко репрезентується в українському фольклорному дискурсі для вираження вербальної експлікації концепту «жінка». Найчастіше можемо зустріти звернення до дівчини в календарно-обрядових, родинно-обрядових і ліричних піснях: *«Дай же, дівчино, хустину, / Може, я в бою загину, / Темної ночі накриють очі, – // Легше в могилі спочину.»* («Їхав козак на війноньку») [103, с. 22]. *«Їхав козак за Дунай, / Сказав: «Дівчино, прощай! // Ти, конику*

вороненький, / Неси та гуляй!» //» («Їхав козак за Дунай») [103, с. 31]. «Постій, постій, козаче! // Твоя **дівчина** плаче, / Як ти її покидаєси, / Тільки подумай! //» («Їхав козак за Дунай») [103, с. 32]. «Москалі коня убили, / Шаблю турки потрощили, / І рушниця поламалась, / І **дівчина** відцуралась. //» («Гей у мене був коняка») [103, с. 44]. «Був собі стрілець, що **дівчину** мав, / Як квіти весну, він її кохав... //» («Пиймо, друзі, грай, музико») [103, с. 53]. «Люба **дівчино**, прийди, прийди, / Забудем деннеє зло. //» («Човник хитається») [103, с. 56]. «Повіяв вітер степовий, / Трава ся похилила. // В бою впав січовий стрілець, / **Дівчина** затужила. //» («Повіяв вітер степовий») [103, с. 57]. «Летить ворон з чужих сторін / Та й жалібненько криче, / Вставай, козаче молодий, / Твоя **дівчина** плаче. //» («Повіяв вітер степовий») [103, с. 57]. «А **дівоче** серце, / Як весняне сонце, – // Ой, хоч воно хмарнесеньке, / А все теплесеньке! //» («Ой хмелю ж мій, хмелю») [103, с. 61]. «Ой у лузі та ще й при березі / Червона калина... // Породила молода **дівчина** / Хорошого сина. //» («Ой у лузі та ще й при березі») [103, с. 66]. «Вечір надворі, ніч наступає, / Вийди, **дівчино**, серце бажає! // Чистеє небо зіроньки вкрили, / Вийди до мене, **дівчино** мила! //» («Вечір надворі») [103, с. 71]. «Ой **дівчино**, шумить гай, / Кого любиши, – забувай, забувай. //» («Ой дівчино, шумить гай») [103, с. 91]. «Ой **дівчино**, серце моє, / Чи підеш ти за мене? //» («Ой дівчино, шумить гай») [103, с. 91]. «Ой **дівчино**, не вір ми, не вір ми, / Бо я хлопець мандрівний, мандрівний: // Я мандрую тут і там, тут і там, / Подобаюсь **дівчатам**, **дівчатам**. //» («Сусідка») [103, с. 95]. «А я козак добрий, / Та й не волочуся, / Де **дівчину** чую, / Там нічку ночую... //» («Казав мені батько») [103, с. 102]. «Пусти ж мене, отамане, / Із полку додому, / Бо вже скучила, бо вже змучилась / **Дівчина** за мною. //» («Тихий Дунай») [103, с. 104]. «Ой не спав, не спав, / Не буду й спати! // Дай же мені, **дівчино**, / Повечеряти! //» («Ой гиля-гиля, гусоньки на став!..») [103, с. 110]. «А вже ж тая слава / По всім городочку, / Що **дівчина** козакові / Вишила сорочку. //» («Ой у полі нивка») [103, с. 127]. «Ой, **дівчино**, чия ти? // Ой **дівчино**, чия ти? Чия ти? // А чи вийдеш гуляти? //» («Ой на горі два дубки»)

[103, с. 128]. *«На горі дїброва, на горі зелена, / На горі дїброва шумить... // Порадь же дївчино, порадь, дорога, / Що маю робити, як серце болить. //»* («На горі дїброва») [103, с. 130]. *«Ішов козак потайком / До дївчини, серденько, вечірком. // «Ой дївчино, відчини, / Своє-моє серденько звесели!» //»* («Ішов козак потайком») [103, с. 153]. *«Якби мені не тиночки / Та не перелази, / Ходив би я до дївчини / По чотири рази. //»* («Якби мені не тиночки») [103, с. 157]. *«Ой ти, дївчино, заручена, / Чого ж ти ходиш засмучена? //»* («Ой ти, дївчино, заручена») [103, с. 158]. *«Ой ти, дївчино, словами блудиш, / Сама не знаєш, кого ти любиш? //»* («Ой ти, дївчино, заручена») [103, с. 158]. *«Ой дївчата, усі знайте, / Не йдїть заміж та гуляйте. // Не йдїть заміж за музику, / Бо не буде чоловіка. //»* («Ой хотїла мене мати...») [103, с. 162]. *«Дївчино моя, напїй же коня, / З рубленої нової кринички, / З повного відра! //»* («По той бїк гора, по сей бїк гора») [103, с. 171]. *«Дївчино моя, сїдай на коня, / Та поїдем у чистеє поле / До мого двора! //»* («По той бїк гора, по сей бїк гора») [103, с. 172]. *«Стань, дївчино, ранесенько, / Умий личенько білесенько... //»* («Родинно-обрядова колядка») [64, с. 118]. *«Най дївчата тепер тоє знають, / Най козаків вірних не зраджають. //»* («Тройзілля») [64, с. 306]. *«Не дивився пан Каньовський ні на які люди, / Поцілував Бондарівну у самїї губи. // А молода ся дївчина ще жартів не знала, / Замахнула рученькою та по лиці втяла. //»* («Бондарівна») [64, с. 315].

Знаходимо також зменшено-пестливі форми «дївчинонька», «дївочка», «дївонька», «дївча»: *«Ой у полі три криниченьки, Любив козак три дївчиноньки...»* («Ой у полі три криниченьки») [103, с. 58]. *«Копав, копав криниченьку / Недїленьку-дві... // Любив козак дївчиноньку / Людям – не собі! //»* («Копав, копав криниченьку») [103, с. 62]. *«А вже з тої криниченьки / Орли воду пють... // А вже мою дївчиноньку / До шлюбу ведуть. //»* («Копав, копав криниченьку») [103, с. 63]. *«Стойма становися, / Та вдар копитами, / Чи не вийде дївчинонька / З чорними бровами! //»* («Ой при лужку, при лужку») [103, с. 65]. *«Ой не вийшла дївчинонька... //»* («Ой при лужку, при

лужку») [103, с. 65]. «**Дівчинонька** встала, / Свій сон розказала, / Правой ручкой обняла / Та й поцілувала. //» («Ой при лужку, при лужку») [103, с. 65]. «**Копав, копав криниченьку / У вишневому саду... // Чи не вийде дівчинонька / Рано-вранці по воду? //»** («Розпрягайте, хлопці, коні») [103, с. 68]. «**Вийшла, вийшла дівчинонька / В сад вишневий воду брать... //»** («Розпрягайте, хлопці, коні») [103, с. 68]. «**Знаю, знаю, дівчинонько, / Чим я тебе розгнівив: // Що я вчора із вечора / Із другою говорив. //»** («Розпрягайте, хлопці, коні») [103, с. 69]. «**Ой за гаєм, гаєм, / Гаєм зелененьким, / Там орала дівчинонька / Воликом чорненьким. //»** («Ой за гаєм, гаєм») [103, с. 75]. «**Летить галка через балку, / Літаючи, криче... // Молодая дівчинонька / Ходить гаєм, плаче. //»** («Летить галка через балку») [103, с. 79]. «**Ой немає козаченька, – // Поїхав за Десну; // Рости, рости, дівчинонько, / На другу весну! //»** («В кінці греблі шумлять верби») [103, с. 82]. «**Росла, росла дівчинонька / Та на порі стала... //»** («В кінці греблі шумлять верби») [103, с. 82]. «**Черемоше, Черемоше, / Бистра твоя вода! // Дівчинонька хорошая, / Гарна твоя врода! //»** («Верховино, світку ти наш!») [103, с. 89]. «**Ой чий то кінь стоїть, що сива гривонька, / Сподобалась мені, сподобалась мені, / Тая дівчинонька. //»** («Ой чий то кінь стоїть») [103, с. 90]. «**Ой коли б ти, дівчинонько, / Трошки багатенька, / Взяв би тебе за рученьку, / Повів до батенька! //»** («Лугом іду, коня веду») [103, с. 107]. «**Бодай же ти, дівчинонько, / Тоді заміж пішла, / Як край битої дороги / Рута-м'ята зійшла! //»** («Лугом іду, коня веду») [103, с. 108]. «**Ой гиля-гиля, / Гусоньки на став!.. // Добрий вечір, дівчинонько, / Бо я ще не спав! //»** («Ой гиля-гиля, гусоньки на став!..») [103, с. 110]. «**Козак од'їжджає, / Дівчинонька плаче... //»** («Козак од'їжджа.») [103, с. 176]. «**Не жаль мені доріженьки, / Що пилом припала, / А жаль мені дівчиноньки, / Що дурно пропала. //»** («Ой, гай, мати») [103, с. 181]. «**Положу я кладку через сіножатну / Вербову, вербову. // Час вам, дівчатонька, з тої ягілоньки / Додому, додому. //»** («Вербовая дощечка») [64, с. 149]. «**Ой косив я сіно-сіно, косив я отаву, Ой любив я дівчиноньку біляву, чорняву. Ой косив я сіно-траву, косив я осоку, Ой любив я дівчиноньку тоненьку, високу. Ой косив я**

вперед гречку, а потім пшеницю, Ой любив я вперед **дівчат**, потім – **молодицю**.» («Косарська пісня») [64, с. 180]. «Стояло, світило місяців чотири. // А з того деревця роблено комірку, / А у тій комірці роблено кроватку. // На тій кроватці **дівочки** спали – // **Дівочки** спали – пісеньки співали... //» («Гаївка») [64, с. 148]. «Іграла зіронька, іграла, / З ким ти, **дівочка**, гуляла? І гуляла? // – З тобою, хлопчик, з тобою, і з тобою, / Під зеленою вербою, і вербою. // Над холодною водою, і водою, / Під колючою грушею, і грушею, / З тобою, хлопчик, з душею, і з душею. //» («Маївка») [64, с. 160]. «Пливить, стрілочки, до моєї **дівочки**, / Не сплю, не лежу, стрілочки стружу, / Загадайте їй три загадочки, / Котрі луччі – в пучечки в 'яжу, / Як одгадає, так моя буде, / В пучечки в 'яжу, на Дунай пускаю: // Не одгадає, не моя буде... //» («Русальна пісня») [64, с. 166]. «Із бору темна хмаронька йде, / Молода **дівонька** пшеницю жне. // – «Ой садись, **дівочко**, на возі, / Та покидай батькові норови: // Первій норовки – вечорки, / Другій норовки – порядки, / Третій норовки – ігрища: // Коло тебе нагаєчка засвище! //» («Пісня») [64, с. 185]. Чи не страшно тобі, **дівонько**, / Темної цієї хмароньки? // – Чого ж мала б я боятись? // У хмароньці – весь мій рід... //» («Жнивна пісня») [64, с. 175]. «Летів пташок понад воду, / Скаламутив піском воду, / Заки **дівча** воду брало, / Із Романом розмовляло. //» («Летів пташок понад воду») [103, с. 121]. «Стоїть **дівча** над бистрою водою / І так собі тихенько гомонить: // «Бистра вода, візьми мене з собою, / Бо я не можу більш на світі жити». //» («Стоїть дівча») [103, с. 145].

До згрубілих форм відносимо «дівця», «дівка»: «Я не хочу в хату, / Хочу у світлицю, / Розбуджу солодкий сон, / Красную **дівцию!** //» («Ой при лужку, при лужку») [103, с. 65]. «**Дівка** в сінях стояла, / На козака моргала... //» («Дівка в сінях стояла») [103, с. 85]. «Вітер дуба хитає, / Вітер дуба хитає, хитає – // Козак **дівку** питає... //» («Ой на горі два дубки») [103, с. 128]. «На горі верба рясна... // Там стояла **дівка** красна, / Хорошая та вродливая, / Її доля нещаслива. //» («На городі верба рясна») [103, с. 183].

«Мені, дівко, та пришиють квітку, / Тебе ж, дівко, завертять в намітку. //»
 («Тихо-тихо Дунай воду несе») [103, с. 185].

3. Молодиця

Віковий період «Молодиця» (4 позиції, що становить 6 %) репрезентується такими прикладами: *«Чи я тобі та не казала, / Як стояли під світлицею: // Не їдь, не їдь та й у Крим по сіль, / Бо застанеш молодичею. //»* («Ой у полі три криниченьки») [103, с. 58]. *«... А де молодички, / Там я і дві нічки. //»* («Казав мені батько») [103, с. 102]. *«Чи є в світі молодиця, / Як та Гандзя білолиця? //»* («Гандзя») [103, с. 123]. *«Не йдіте, да молодиці, до нас гильце вити, – // Ми зов'ємо сами попід небесами / Да попід таночками, / З красними паняночками, з чорними талочками. //»* («Пісня») [64, с. 202].

4. Баба

Віковий період «Баба» (8 позицій, що становить 11 %) виражений у пареміях та часто несе негативний зміст: *«Баба і чорт то собі рідня»* [105, с. 23], *«Баба тоді і хвора – як на печі»* [105, с. 23], *«Бабі дорога – од печі до порога»* [105, с. 23], *«В баби язик, як лопата»* [105, с. 23], *«В старій злющій баби десять чортів сидить, та ще й на дванадцять сідала стоять»* [105, с. 23], *«Дві бабі – торг, а три ярмарок»* [105, с. 23], *«Де дідько не посіє, там ся баба вродить»* [105, с. 23], *«Де чорт не зможе, там баба pomoже»* [105, с. 23] та ін.

Отже, можемо зробити висновок, що у мікроконцепті «Біологічні характеристика», який містить концептуальний аспект «Вік жінки», найчастіше зустрічається віковий період «Дівчина» (82 %), найрідше – «Дівчинка» (1 %). Це спричинено тим, що в уявленнях нашого народу дитина не вважалася повноцінною людиною допоки не набувала фізичної зрілості.

II. Мікроконцепт «Соціальні характеристики»

Мікроконцепт «Соціальні характеристики» (86 позицій, що становить 47 %) у фольклорному дискурсі містить такі соціальні ролі: «Мати», «Жінка, дружина», «Дочка», «Сестра», «Невістка», «Удова», «Сусідка».

1. Мати

Образ матері в культурі українського народу є найбільш яскравим і поетичним. У різноманітному багатстві жанрів українського фольклору – в піснях, думах, голосіннях, прислів'ях, колядках і щедрівках – всюди ми знаходимо виявлення до неї надзвичайної любові. В українських обрядових піснях зберігся відгомін давнього культу матері як хранительки сімейного вогнища. Адже традиційно більша частина відповідальності за виховання дітей, підготовку їх до дорослого життя покладалася на матір. Від неї вимагалася повна самовіддача, готовність до самопожертви заради дітей.

Концептуальний аспект «Мати» (34 позиції, що становить 40 %): *«Він до матінки рідної не йшов, / Перше дівчину свою віднайшов... //»* («Пиймо, друзі, грай, музико») [103, с. 53]. *«– Було б тобі, моя рідна **мати**, / Цих брів не давати, / Було б тобі, моя рідна **мати**, / Щастя й долю дати! //»* («Ой у лузі та ще й при березі») [103, с. 67]. *«Поїдемо з нами, з нами, козаками, / Лучче тобі буде, як в рідної **мами**. //»* («Їхали козаки із Дону додому») [103, с. 77]. *«Не пускає мене **мати** / Вранці до криниці, / Ні жита жать, ні льону брать, / Ні на вечорниці. //»* («Летить галка через балку») [103, с. 79]. *«Пусти ж мене, моя **мати**, / В ліски по горішки, / Чи не найду щастя-долі / Я собі хоч трішки! //»* («Летить галка через балку») [103, с. 79]. *«Тяжко, **мати**, важко, **мати**! Нащо дала вроду? Змалювала біле личко І чорнії брови, Та не дала мені, **мати**, ні щастя, ні долі. Було б тобі, **моя мати**, Цих брів не давати, Лучче б тобі, **моя мати**, Щастя й долю дати!»* («Летить галка через балку») [103, с. 80]. *«**Матері** дома немає, / На хрестинах гуляє, / А ти, серце, ходи, / Мене вірно люби, / Серце моє, / Серце моє! //»* («Дівка в сінях стояла») [103, с. 86]. *«Я би тобі чесала, / Чесала, чесала, / Коби **мати** не знала, / Не знала, не знала. // **Мати** буде дивити, / Дивити, дивити, / Як ся буду ганьбити, / Ганьбити, ганьбити. //»* («Ой Марічко») [103, с. 116]. *«Моя **матуся** тебе знає: // Ти той козак, що все гуляє. // (...) А я **матусі** не злякаюсь, / Якщо з тобою покохаюсь... //»* («Ой у вишневому садочку») [103, с. 120]. *«Ой Романе, Романочку, / Пусти мене додомочку, / Бо я **матір** лиху маю – // Буде*

бити, добре знаю. /» («Летів пташок понад воду») [103, с. 121]. «Ой хотіла мене **мати** / За музику заміж дати, / А музика за маляра, / Ой нема вдома господаря. //» («Ой хотіла мене мати...») [103, с. 161]. «Жар, **мати**, капустицю, / Жар, **мати**, буряки, / Жаль мені покидати / Чорноморських козаків. //» («Спать мені не хочеться») [103, с. 166]. «Пусти ж мене, моя **мати**, / На вулицю погуляти, / На вулицю погуляти, / Коли хочеш зятя мати. //» («Спать мені не хочеться») [103, с. 166]. «Мене **мати** та й не біла – // Самі сльози ллються: // Од милого людей нема, / Од нелюба шлються. //» («Чого ж вода каламутна») [103, с. 182]. «Посідали до вечері **мати** з діточками, / Замість мали вечеряти – облилися сльозами. // «**Мамо**, де наш тато?» – діти ся питають. // «Чому з нами не сідають, чом не вечеряють»... //» («Родинно-побутова колядка») [64, с. 125]. «– Льон, **мати**, льон! // Льон, **мати**, льон! // Скажи ж мені, моя **мати**, / Я к той льон посіяти. //» («Гаївка») [64, с. 145]. «Мене **мама** будила / І так мене просила. // Аби я збирав цвіточки / Худобі на віночки. // – І би-сте вінки вили / Худобу намаїли. // Як буде веселонька / Та й буде здоровонька. //» («Маївка») [64, с. 160]. «На вечерничках чужая **мати**, / Чужая **мати** кладе долі спать / Коло кожної козаків по п'ять... //» («Пісня») [64, с. 184]. «...**Мати** гуляти да не пускала, / Нову комірочку да зачиняла, / Трьома замочками да замикала. // Да на гору ключі да закидала... //» («Пісня») [64, с. 185]. «**Мати** Андрійчика родила, / Місяцем обгородила, / Сонечком підперезала, / У колиці колисала. //» («Пісня») [64, с. 224]. «А бодай же **мати** на світі не жила, / Що мене з тобою з пари розлучила. // — А бодай ти, моя **мамко**, спасіння не мала, / Що ти мою вірну жінку тополеву назвала... //» («Ой чие то жито, чії то покоси») [64, с. 309]. «Пила, пила, стара **мати** на меду. // Та й пропила доньку свою молоду. // Та хто ми дасть тарнець пива, два — вина. // Того буде Гандзуненька молода. //» («Лимерівна») [64, с. 316]. «Тече річенька невеличенька – // Скочу-перескочу... // Віддайте мене, моя **матінко**, / За кого я хочу. //» («Пісня») [64, с. 327]. «Не стій, коню, надо мною, / Біжи, коню, ти додому... // ..А як прийдеши д'новій хаті, / Вдар копитом в новий поріг, / Вийде

д'тобі стара жона. // Яко земля почорніла, / Тото моя **мама** рідна. // Буде тебе пізнавати, / Буде ті сі щось питати – // Ти знай, коню, що казати. // Ой не кажи, що вбит лежу, / Але кажи – в війську служу. // Взяли собі газдинечку / Під зелену муравочку. // Не плач, **мати**, та не тужи, / Ой синові добре дуже... //» («Ой у лісі в Керелецькім») [64, с. 342]. «Не плач, **мати**, не журися. // Бо вже твій син оженився; // Узав собі царську дочку – // В чистім полі могилочку...//» («Ой за темними лісами») [64, с. 342]. «Ой заплачеш, моя **мамко**, / В неділю раненько, / Як не буде кому дати / Сорочку біленьку. // Ой заплачеш, моя **мамко**, / В неділю з полудня. // Що всі хлопці на гулянні, / А мене не буде. //» («Рекрутська пісня») [64, с. 357].

«Чи ти, **ненько** моя, пшениці не жала. // Що ти мене маленькою у сніп не зв'язала? // Чи ти, **ненько** моя, води не носила, / Що ти мене маленькою в криниці не втопила? // Чи ти, **ненько** моя, діжі не місила? // Чом ти мене маленькою в тісті не вмісила? //» («Ненько моя») [64, с. 338]. «Прийди, прийди, мій миленький, звечора до мене; // Зготувала **стара ненька** вечерю для тебе. //» («Ой, маю я чорні брови») [103, с. 168]. «Дощик, дощик / Капає дрібненько; // Я ж думала, я ж думала, / Запорожець, **ненько**. //» («Дощик, дощик») [103, с. 169]. «Аж він їде, аж він їде, / Ступає дрібненько, – // То ж то милий, то ж то любий, / Дивітеся, **ненько!** //» («Дощик, дощик») [103, с. 169].

Жінка-мати в ролі жінки-тещі завжди виступає, на відміну від жінки-свекрухи, лагідною, яка виступає як голова родини. Жінці-тещі належить право запрошувати гостей від молодого до хати: «Вийди, **тещенько**, вийди, / Не вчини собі кривди, / Та стань на помості, / Проси до хати гості» («Пісня») [103, с. 79], «Ой вийди-но, **матінко**, з калачем...» («Пісня») [64, с. 280], «Вийди **матінко** з хати / Донечку вітати...» («Пісня») [64, с. 281], «... Вийшла її **мати**: // «Здоров, здоров, любий зятю, / Пожалуй у хату!» //» («Ой при лужку, при лужку») [103, с. 65].

2. «Жінка, дружина»

Концептуальний «Жінка» (22 позиції, що становить 26 %) репрезентується такими прикладами: «*Бо ми підем враз до Дзвінки, / До Штефанової жінки. //*» («Ой попід гай зелененький») [103, с. 41]. «*Маю жінку молоду, молоду, / Не пуцу її по воду, по воду: // Могла би ся втопити, втопити, / Мусив би ся женити, женити. /*» («Сусідка») [103, с. 95]. «*Як прийшов у хату, / Одно каже: «Тату!» // Друге каже: «Папи!» // Жінка каже: «Бери шапку, / Тікай к чорту з хати. //*» («Казав мені батько») [103, с. 103]. «*У неділю піде з хати, / В понеділок ляже спати, / А в вівторок сяде пити, / Ой, а в середу жінку бити. //*» («Ой хотіла мене мати...») [103, с. 161]. «*Добра жінка – кам'яна стінка*» [105, с. 112], «*Добра жінка – щастя, а лиха – тряця*» [105, с. 112], «*Добра жінка мужові свому вінець, а лиха кінець*» [105, с. 112], «*Жінка і кам'яну гору пересіче*» [105, с. 112], «*Жінка красива – скоро буде голова сива*» [105, с. 113], «*Жінка не коза – травою не нагодуєш*» [105, с. 113], «*Жінка співає, то чоловік вовком виє*» [105, с. 113], «*Жінка хоч корова, аби здорова*» [105, с. 114], «*Жінка хоч свинка, аби грошей скринька*» [105, с. 114], «*Жінки довге волосся мають, а розум короткий*» [105, с. 114], «*Жінки та люльки нікому не позичай*» [105, с. 114], «*Жіноча річ коло припічка*» [105, с. 114], «*Не вір жінці дома, кобилі – в дорозі*» [105, с. 115], «*Не вір жінці, як чужому собаці*» [105, с. 118], «*Бери жінку в одній льолі, аби була до любові*» [105, с. 118], «*Вибирай жінку на цілий вік*» [105, с. 118], «*Лучче женись, а на чужу жінку не дивись*» [105, с. 118] та ін.

2. Дочка

Концептуальний аспект «Дочка» меншою мірою, але також присутній у фольклорних текстах, зокрема використаний із виховною метою (6 позицій, що становить 7 %): «*А хто дочок має, нехай навчає – / Темної ночі гулять не пускає. //*» («Їхали козаки із Дону додому») [103, с. 77]. «*Рятуйте мене, а хто в бору є, / А хто в бору є, то послухайте; // А ви, жіночки, учіте дочки / Та й не пускайте на вечернички. //*» («Пісня») [64, с. 184]. «*...Вірнесеньким*

словом да приказала: // Сиди, **доню**, да й у темниці, / Покиль розійдуться да вечорниці. //» («Пісня») [64, с. 185]. «Ой знати, знати, / В кого є **дочки**: // Втоптані стежечки / Через садочки. //» («Ой знати, знати») [103, с. 105]. «А я **донька** мамчина, / А я **донька** мамчина – // Цілуватись навчена. //» («Ой на горі два дубки») [103, с. 129]. «В цього господаря були **дочки** дві – // Ми прийшли колядувати, / Їх удома не видати – напевно, в тюрмі...» («Родинно-побутова колядка») [64, с. 123].

4. Сестра

Концептуальний аспект «Сестра» (2 позиції, що становить 2 %): «Братчику намісничку! // Не продай свою **сестричку**; // Твоя **сестричка** дорогая, / Єї коса золотая. //» («Пісня») [64, с. 212]. «Татарин братік, татарин, / Продав **сестрицю** задаром: // Русую косоньку за п'ятак, / Білес личенько оддав так. //» («Пісня») [64, с. 212]. «Не виглядай мене, **сестро**, ні з чистого поля. // Ні з буйної війни, / Ні з славного люду Запорожжя, / А возьми ти жовтого піску в жменю, / Посій його на білому камені... //».

5. Невістка

У багатьох піснях оспівується невірницьке життя жінки-дружини, зокрема жінки-невістки в домі свекрухи. Нібито невістка зобов'язана підпорядковуватися жінці-свекрусі, бо поселяється в її домі. Її долі ніхто не може полегшити, навіть чоловік, який, як видно з пісень, також підпорядкований своїй матері. Концептуальний аспект «Невістка» (9 позицій, що становить 10%): «...Молоду **невістку** у поле до льону: // – Ой, іди., **невістко**, у поле до льону, / Не вибереш льону – не вертай додому. // Молода **невістка** весь день працювала / Льону не добрала, в полі ночувала. // Льону не добрала, в полі ночувала / І посеред поля тополею стала. //» («Пісня») [64, с. 309]. «Посилала мати сина у солдати, / Молоду **невістку** зелен-жито жати. //» («Ой чие то жито, чії то покоси») [64, с. 309]. «Кішку б'ють, а **невістку** докоряють» [105, с. 145], «**Невістка** – чужа кістка» [105, с. 145], «Хто води принесе?» – «**Невістка**». – «Хто обід зварить?» – «**Невістка**». – «Хто гаде у жнива?» – «**Невістка**». – «Кого б'ють?» – «**Невістку**». – «А

за що?» – «За те, що вона **невістка**» [105, с. 145], «Хто винен?» – «**Невістка!**» – «Так її вдома нема!» – «Та он її плахта на жердці висить!» [105, с. 145], «Дві **невістки** в хаті — два **коти** в мішку» [105, с. 145], «**Невісток** багато, а хата не метена» [105, с. 145], «По дочці і зять милий, по **невістці** і син чужий» [105, с. 145] та ін.

6. Удова

Концептуальний аспект «Удова» (12 позицій, що становить 14 %). Вивчення становища та статусу жінки-вдови в українській селянській громаді становить значні труднощі. На рівні повсякденних колективних уявлень українців знаходимо двоїстість у ставленні до вдовиці. З одного боку, це співчуття і повага до її нелегкої долі: «Ой жила **вдова** сім літ на Подолі / Та й не мала **вдова** ні щастя, ні долі. // Тільки мала **вдова** дев'ять синів зроду, / А десяту дочку, хорошу на вроду. //» («Пісня») [64, с. 310]. А з іншого – повсюдно спостерігаємо певну упередженість, настороженість і навіть острах щодо вдовиць. Побутує також впевненість у надзвичайній і навіть пророчій силі вдовиного слова, а прокльон її – найнебезпечніший і неминуче сповниться. Покривдження вдови вважали негідним вчинком. У фольклорі також є відголоски того, що навіть злочинці уникали завдавати шкоди вдові: «Ішла **вдова** долиною / З маленькою дитиною. // Сіла **вдова** оддыхати; // Коли ж іде три бурлаки, / Один каже: уб'єм **вдову!** // Другий каже: ще й дитину! // Третій каже: не вб'єм **вдови**, / Маленької дитини... //» [64, с. 89].

Зазвичай, у селі вдів була значно менше, аніж удівців (зважаючи на значну смертність жінок при пологах та внаслідок післяпологових ускладнень). Отож, жінка-вдова була до певної міри соціальною аномалією, і, як все аномальне, викликала настороженість. Окрім того, архаїчна міфопоетична візія світу (репрезентована образом світового дерева) незмінно розташовує жіноче начало у нижній, негативно семантизованій зоні, в одному парадигматичному ряду із темрявою, хаосом, смертю. При порушенні рівноваги у бінарній семантичній опозиції «чоловіче-жіноче»,

протиставлена «чоловічому» сфера «жіночого» отримує стійку негативну конотацію. Це виявляється у повсякденному ставленні та настановах щодо вдов через активізацію на рівні колективного несвідомого архаїчних світоглядних матриць. На рівні повсякденних колективних уявлень вдова – жінка, що втратила чоловіка – зближується із могутніми потойбічними силами, отримує можливість глибшого безпосереднього контакту з ними.

Дослідники українського фольклору зауважують також, що в народних піснях простежується особливо неприязне ставлення до повторного заміжжя вдови. У пареміях оцінка вдови як потенційної дружини здебільшого негативна. Подекуди відголоски такого ставлення збереглися і в народній свідомості. Незважаючи на це, господарська необхідність змушувала більшість овдовілих жінок якнайшвидше вдруге виходити заміж. Ті вдови, які вирішували продовжувати господарювати самотужки, були приречені на значні труднощі: *«Зажурилась бідна удівонька, / Що не кошена дібровонька. // Найму косарів сімдесят і чотири, / Щоб покосили гори й долини. // Косарі косять, а вітер повіває, / А бідна вдова з жалю вмирає. // Над дрібними дітьми ридає... //»* («Косарська пісня») [64, с. 180]. Інколи вдові, що провадила самостійне господарство, приписували надприродні здібності, зокрема здатність спілкуватися з дикими звірами та підпорядковувати собі їх, що, зазвичай вважали прерогативою чарівників та відьом: *«Ой не знала бідна вдова, як на світі жить, / Да й найняла ведмедика за плугом ходить, / А вовчика сіренького волів погонить, / А зайчика куценького передні водить, / А лисицю Парасицю обідать носить... //»* («Родинно-господарська колядка») [64, с. 116–117]. Інколи у піснях простежується думка, що вдові у її нелегкій праці допомагає само провидіння чи якісь надприродні сили, до яких вдова звертається з молитвою-проханням: *«Іще удівонька і додому не дійшла, – // Уже ж її та пшениченька зійшла; // Іще удівонька і на лави не сіла, – // Уже ж її ярая та пшениця поспіла... //»* [64, с.135].

Загалом одруження з удовою вважали небажаним чи навіть небезпечним для чоловіка (парубка) з огляду на приписувану вдові здатність

чарувати. Про це розповідає пісенний сюжет, що має значне поширення на всій етнічній українській території: син просить у матері дозволу одружитися, а вона застерігає його про небезпеку вдовиних чарів: *«Дозволь, мати, вдову взяти, / Вдова буде шанувати. // Не дозволю вдову взяти – // Вдова вмєє чарувати. // Вчарувала мужа свого, – // Вчарує й тя молодого. //»* («Пісня») [64, с. 326]. *«Бо вдовине серце, / Як осіннє сонце, – // Воно світить, світить та не гріє, / Все холодом віє. //»* («Ой хмелю ж мій, хмелю») [103, с. 61].

Проте часто у фольклорних текстах описуються стосунки з удовою: *«... А ще буду хоч сім літ ждати, / Поки станеш удовицею. //»* («Ой у полі три криниченьки») [103, с. 58]. *«Ночував я нічку, / Ночував я другу, / Ночував я у тої вдовиці, / Що сватати буду! //»* («Ой хмелю ж мій, хмелю») [103, с. 61]. *«... Єсть у мене кінь вороний, – // Я поїду сам до вдови. //»* («Зеленеє жито, зелене») [103, с. 125]. *«Удівонька двір замітає, / Козаченько удови питає: // «Удівонько, серце моє! // Чи любиш ти вірно мене? //»* («Зеленеє жито, зелене») [103, с. 125]. *«Удовицю я любив, / Подарунки їй носив: // Носив сало, носив свічки, / Носив м'ясо, носив стрічки... //»* («Удовицю я любив») [103, с. 141].

7. Сусідка

Концептуальний аспект «Сусідка» (1 позиція, що становить 1%): *«Ой сусідко, сусідко, сусідко, / Позич мені решітку, решітку, решітку: // Я си муки потрясу, потрясу, / Завтра вранці принесу, принесу. //»* («Сусідка») [103, с. 94].

Отже, можемо зробити висновок, що особливого значення в українському фольклорі надавався концептуальному аспектові «Мати» (40 %). Також не менш уживаний концептуальний аспект «Жінка, дружина» (26 %). Колоритним є образ «Удови» (14 %).

III. Мікроконцепт «Зовнішні характеристики»

В українському фольклорному дискурсі мікроконцепт «Зовнішні характеристики жінки» найчастіше виражений за допомогою аспекту

«Зовнішність» (7 одиниць, що становить 14 %), наприклад: *«Їхав козак на війноньку, / Сказав: «Прощай, дівчинонько, / Прощай, дівчино, чорнобривонько, / Їду в чужу сторононьку. //»* («Їхав козак на війноньку») [103, с. 22]. *«... Заплаче чорнобрива, / Бо не одного козака / Сира земля накрила. //»* («Повіяв вітер степовий») [103, с. 57]. *«Навари, милая, навари, милая, / Навари, е-ха-ха, моя чорнобривая. //»* («Ой мій милий вареничків хоче») [103, с. 96]. *«Вийди, вийди, вийди, вийди ти до мене, / Моя чорнобривка! //»* («Ти до мене не ходи») [103, с. 99]. *«Ой у полі нивка, / Кругом материнка... // Там дівчина жито жала, / Гарна чорнобривка. //»* («Ой у полі нивка») [103, с. 126]. *«Гей у мене був коняка, / Не коняка розбишака, / І рушниця-гаківниця / Ще й дівчина-чарівниця. //»* («Гей у мене був коняка») [103, с. 44]. *«... Чорнявою та білявою, / Третю руду препоганю. //»* («Ой у полі три криниченьки») [103, с. 58] та ін.

У фольклорі звернення до зовнішніх концептуальних аспектів для визначення вербальної експлікації концепту «жінка» небагато. Зокрема найчастіше жінку називають «чорнобровою».

IV. Мікроконцепт «Міфологічні істоти»

У мікроконцепті «Міфологічні істоти» (18 одиниць, що становить 10 %) найчастіше зустрічаються такі концептуальні аспекти: «Лада», «Дана», «Лель», «Маланка», «Русалка», «Фортуна», «Купалочка» та ін.

У давньослов'янському пантеоні були не лише боги а й богині. Однією з найдавніших та найважливіших вважалась Лада – богиня кохання та шлюбу. Діти Лади – Лель (Леля, Ляля) та Полель, символом яких було сузір'я Близнюків. На деяких територіях Леля називалась Даною і, вважаючись богинею водоймищ, мала тісний зв'язок із прадавнім культом води. На її честь цим іменем названо багато річок. Дані приносили жертви, кидаючи коштовності та гроші у річки, озера, криниці та джерела. Звернення-замовляння до праслов'янських божеств – Дани, Лади: *«Благослови, мати, / Ой, мати Лада, мати, / Весну закликати, / Зиму проводжати! // Зимочка в візочку, / Літечко в човничку. //»* («Веснянка») [64, с. 138]; *«Ой Лада-Лада»*

(«Гаївка») [64, с. 142]; «*Ой Льолі-Лудо*» («Гаївка») [64, с. 142]; «*Ладонька-Ладонька*» («Гаївка») [64, с. 142]; «*Ой Дану, кажи Дану, ой туда та Дану*» («Гаївка») [64, с. 142]; «*Гой, Дана, Дана, Дана, Дана, гой Дана, Дана*» («Гаївка») [64, с. 142]; «*Ші-ді, рі-ді, ші-ді, рі-ді, ші-ді, рі-ді, Дана*» («Гаївка») [64, с. 142]; «*Оді-ріді, оді-ріді, оді-ріді, Діна*» («Гаївка») [64, с. 142]. У гаївці, що має такі рядки: «— *Царівно, царівно, мостіте мости, / Лудо моє, мостіте мости! //*» [64, с. 149], архаїчне звертання «Лудо» означає звернення не до язичницького божества, а до коханої.

Також часто зустрічається концептуальний аспект Маланки: «*Наша Маланка малесенька, / Я к конопелька тонесенька. // В ополонці ложки, тарілки мила, / Шовковий фартух замочила. //*» («Щедрівка») [64, с. 129]; «*Наша Маланка у Дністрі була, / У Дністрі була, дністровую воду пила, / Білий хвартух замочила. // На камені ноги мила, / Повій, вітре буйнесенький, / Висуши хвартух тонесенький... //*» («Щедрівка») [64, с. 129] і т. д.

Концептуальний аспект Русалки: «*Ой вигляни, срібний місяцю, із-за хмароньки, / Бо повинна вийти з води сестра-русалонька. // Розпрощалася вона зі світом, моя мила, / А сьогодні повинна вийти, бо зелена неділя. //*» («Русальна пісня») [64, с. 161]; «*Сиділа русалка на кривій березі, / Просила русалка у жіночок наміток, / У дівочок сорочок: // – Жіночки-подружки, дайте мні намітку!.. //*» («Русальна пісня») [64, с. 161]; «*Ой біжить, біжить мала дівчина. // А за нею та русалочка: // Та послухай мене, красна панночко, / Загадаю тобі три загадочки, / Я к угадаєш – до батька пуцу, / Не угадаєш – до себе возьму. //*» («Русальна пісня») [64, с. 161]; «*Проводили русалочки, проводили, / Щоб вони до нас не ходили, / Да нашого житечка не ломили, / Да наших дівочок не ловили. //*» («Русальна пісня») [64, с. 162]; «*Проведу я русалоньку до бору. // А й сама вернуся додому. // Ми свою русалоньку проводили, / Гіркою осикою заломили. //*» («Русальна пісня») [64, с. 162] і т. д.

Концептуальні аспекти Фортуни та Купали: «*Ой шаріла вишенька, шаріла, / А під нею дівчина сиділа... // Купайлочко-Фортуно, ти є там, / Подай сюди вінець щастя нам... //*» («Купальська пісня») [64, с. 164]; «*Вийди,*

вийди, Фортуно, До нашого Лада - гай! Подаруй віночки нам, Ой Купало-Купалочка, Віночки подай!» («Купальська пісня») [64, с. 164] і т. д.

Отже, для вираження вербальної експлікації концепту «жінка» в українському фольклорному дискурсі є чимало міфологічних істот.

Висновки до розділу 2

У другому розділі нашого наукового дослідження ми визначили структуру концепту «жінка» та його гендерні стереотипи. Розкрили вербальну експлікацію концепту «жінка» в українському фольклорному дискурсі. Зауважимо, що номінативне поле аналізованого концепту досить широке. У фольклорному дискурсі жінка постає в різних іпостасях: маленької дівчинки, дівчини, жінки, баби, матері, доньки, сестри, невістки, свекрухи, тещі, молодиці, удови, сусідки, міфологічних богинь, Маланки, Русалки, Фортуни, Купали та ін. Вербалізуються жіночі характеристики та ролі за допомогою кореферентів, широкого спектру епітетів, порівнянь, метафоричних конструкцій, що дають влучні оцінки і передають ставлення до персонажа.

Таким чином, існує чимало підходів та методик до визначення концепту «жінка» як у вітчизняному просторі, так і в зарубіжному. Концепт «жінка» може виступати як загальнолюдська категорія, оскільки репрезентований практично в усіх мовах і поняттях культури та формується у надрах конкретної культури, що має своєрідну специфіку. Тому цілком закономірно, що поняття «жінка» є об'єктом вивчення майже усіх сучасних наук.

ВИСНОВКИ

Мова як продукт творчої діяльності етноспільноти й автентичний пласт національної культури здавна викликає неабиякий інтерес у дослідників-лінгвістів. Наукові студії з лінгвокультурології збагачують уявлення про особливості ментальності, світоглядних традицій, духовної та матеріальної культури нації.

У першому розділі магістерської роботи ми дослідили концептуальну та мовну картини світу в лінгвістичній теорії. Окреслили феномен концепту як основної одиниці лінгвокогнітології й культурології. З'ясували, що аналіз концептів є дуже важливим для лінгвістичних досліджень, він дозволяє більш глибоко розглянути багато культурних цінностей і сфери культурного світу, а також виділили відмінні компоненти асоціативних рядів, особливості вживання концептів, проаналізували особливості змісту ментальної одиниці, концепту, обумовлені культурно-історичним розвитком нації .

Розглянувши методи аналізу концептів, ми визначилися, що в нашому дослідженні ми використовуємо комплексну методику, яка включає як традиційні для лінгвістики методи і прийоми дослідження (описовий, порівняльний, порівняльно-історичний, статистичний аналіз), так і порівняно нові, зокрема, концептуальний аналіз. У нашому дослідженні ми трактуємо концептуальний аналіз як методику опису вербальних репрезентацій концепту шляхом побудови словесної моделі концепту.

У другому розділі нашого наукового дослідження ми визначили структуру концепту «жінка» та його гендерні стереотипи. Нами було опрацьовано такі фольклорні тексти: пісні, думи, балади, прислів'я, приказки та ін., з яких ми вибрали 182 одиниці вербальних експлікацій на позначення концепту «жінка». Зокрема виокремили чотири мікроконцепти, які найчастіше зустрічаються у фольклорних текстах: «Біологічні характеристики» (71 одиниця, що становить 39 %), «Соціальні характеристики» (86 одиниць, що становить 47 %), «Зовнішні

характеристики» (7 одиниць, що становить 4 %) та «Міфологічні істоти» (18 одиниць, що становить 10 %).

Зауважимо, що в фольклорному дискурсі жінка постає в різних іпостасях: маленької дівчинки, дівчини, жінки, баби, матері, доньки, сестри, невістки, свекрухи, тещі, молодиці, удови, сусідки та ін. Вербалізуються жіночі характеристики та ролі за допомогою кореферентів, широкого спектру епітетів, порівнянь, метафоричних конструкцій, що дають влучні оцінки і передають ставлення до персонажа.

Отже, паралелізм багатьох тем, образів, мотивів українського фольклору із праслов'янськими та індоєвропейськими першоелементами світобачення людини дозволяє з певністю стверджувати, що духовна та культурна основа українців увібрала в себе безкінечне і невичерпне ціле духовних устремлінь всього людства. Протоконцепти складають ментальну й духовну основу української нації з найдавніших часів до сьогодення.

Наша магістерська робота є комплексним дослідженням, яке уможливить проникнення через вербальні образи концепту «жінка» у ментальну сферу далеких пращурів сучасних українців, щоб реконструювати (частково чи цілісно) концептуальну картину світу, створену їхньою колективною свідомістю. Такий лінгвокультурологічний аналіз допоможе виявити первісні мотиви, що лежать в основі сьогоднішніх світоглядних, моральних, культурно-побутових традицій українців, віднайти витoki душі нації, усвідомити всю її самобутність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Ю. Регулятивний потенціал британських прислів'ї як засобів мовного втілення концептів ЧОЛОВІК та ЖІНКА : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови»; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. Харків, 2007. 20 с.
2. Адонина Л. Методика концептуального аналізу (на прикладі концепту ЖЕНЩИНА). Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология», 2001. Том 20 (59). №1. С. 272–282.
3. Алиева А. Актуалізація концепту ЖІНКА англійськими прислів'ями та приказками. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2010. № 8. С. 60–63.
4. Аминова А., Махмутова А. Аксиологические особенности концепта «ЖЕНЩИНА» в русском, английском и татарском языках. URL: http://old.kpfu.ru/fil/kn1/win/kn1_4.htm.
5. Андрущенко Ю. Концепт «жінка» у вимірах сучасних гуманітарних наук. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Філологія, 2014. № 1107. Вип. 70. С. 54–59.
6. Апресян Ю. Избранные труды. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1995. 767 с.
7. Аскольдов С. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. Москва, 1997. С. 267–279.
8. Бабакова О. В. Асоціативні ознаки концепту лелека в українській лінгвокультурі. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія. Одеса, 2017. № 26. Том 1. С. 4–8.
9. Бабушкин А. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж, 1996. – 330 с.

10. Байдак А. Экспериментальные исследования концептов «жизнь» и «смерть». Известия Томского политехнического университета. Томский политехнический университет (ТПУ). Томск, 2010. № 6. С. 21–32.
11. Барвіна Н. Концепт жінка в українській фразеології : культурні стереотипи. Лінгвістика, 2013. № 2 (29). С. 108–114.
12. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Прогресс, 1974. 447 с.
13. Бех І. Духовні цінності в розвитку особистості. Педагогіка і психологія. 1997. № 1. С. 130–137.
14. Близнюк К. Семантичні та психолінгвістичні аспекти концептологічних досліджень (на прикладі вивчення концепту «патріотизм» в українській мові). Магістеріум. Мовознавчі студії. Збірник Національного університету «Києво-Могилянська академія». Київ : ВПЦ НаУКМА, 2013. Вип. 50. С. 4–8.
15. Болдырев Н. Когнитивная семантика. Тамбов, 2000. с. 123.
16. Бондаренко О. Концепти «чоловік» і «жінка» в українській та англійській мовних картинах світу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство»; Кіровоградс. Держ. педаг. ун-т імені Володимира Винниченка. Донецьк, 2005. 20 с.
17. Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні. Київ : Наукова думка, 1988. 192 с.
18. Боровиковский А. Женская доля по малороссийским песням. Очерк из малороссийской поэзии. СПб., 1879. 64 с.
19. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языка. Москва, 1999. 783 с.
20. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва : Русские словари, 1997. 416 с.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

22. Великородных О. Специфика вербализации концепта «femme» («женщина») в художественной картине мира Ф. Саган в динамико-возрастной перспективе : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук ; спец. 10.02.05 «Романские языки»; Воронеж. госуд. архитектур.-строит. ун-т. Воронеж, 2007. 20 с.
23. Венжинович Н. Концепт і його лінгвокультурологічна природа. Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. : Філологія. Ужгород : ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2006. №. 14. С. 89–94.
24. Венжинович Н. Концептуальна й мовна картина світу як похідні етнічних менталітетів. Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. Донецьк : ДонНУ, 2006. Вип.14. С. 8–13.
25. Войтович В. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
26. Воркачев С. Безразличие как этносемантическая характеристика личности: опыт сопоставительной паремиологии. ВЯ, 1997. № 4. С.115–124.
27. Воркачев С. Методологические основания лингвоконцептологии. Теоретическая и прикладная лингвистика. Аспекты метакоммуникативной деятельности: межвуз. сборник науч. трудов. Воронеж, 2002. Вып. 3. С. 30–38.
28. Выготский Л. Мышление и речь. Психология развития человека. Москва, 2003. 480 с.
29. Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. / Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006.
30. Гармаш О. Фрейми і концепти як базові одиниці ментальної репрезентації інформації в сучасній англійській мові. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна. Острог : Вид-во НаУОА, 2011. Вип. 19. С. 22–28.
31. Горноста́й П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. Основи теорії гендеру : Навч. посібн. / За ред. В.П. Агеєва. Київ : К.І.С., 2004. С. 132–156.

32. Гумбольдт фон В. Язык и философия культуры. Москва, 1985. 450 с.
33. Давидюк В. Вибрані лекції з українського фольклору. Луцьк : Твердиня, 2010. 448 с.
34. Демура Г. Мовностилістичні засоби актуалізації образу жінки (на матеріалі української преси 30-50-х рр. ХХ століття). Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки. Випуск 57. 2011. С. 191–194.
35. Демьянков В. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода. Вопросы языкознания, 1994. № 4. С.17–33.
36. Денисова Т. Репрезентация концептов «мужчина» и «женщина» в языковом сознании русского народа : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук ; спец. 10.02.01 «Русский язык»; Тамбовс. государ. ун-т имени Г. Р. Державина. Тамбов, 2006. 22 с.
37. Добровольский Д. Национально-культурная специфика во фразеологии. ВЯ, 1997. № 6. С.37–48.
38. Дорофеева Н. Удивление как эмоциональный концепт (на материале русского и английского языков). Волгоград, 2002. 325 с.
39. Досимова М. Национальная специфика языковой объективации концепта женщина (на материале русского и казахского языков): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук. Воронеж : 2008. 23 с. 7.
40. Єсипенко Н. Профілювання лінгвокультурних концептів. Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. філологічна. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2012. Вип. 29. С. 64– 66.
41. Жаботинская С. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования. Лінгвістичні студії. Черкаси : Сіяч, 1997. Вип. 2. С. 3–11.
42. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
43. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

44. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень. Мовознавство: науково-теоретичний журнал. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 2001. № 5. С. 48–63.
45. Жинкин Н. Язык. Речь. Творчество. Москва, 1998. 366 с.
46. Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі / упорядник М. Москаленко. Київ, 1988. 294 с.
47. Каліна Я. Концепт жінка та стереотипні уявлення про її соціокультурну роль у німецькому побутовому анекдоті. Вісник Запорізького національного університету. 2009. № 2. С. 25–31.
48. Калугина Е. Концепты «мужчина» и «женщина» в субстандарте русского и английского языков : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук ; спец. 10.02.19 «Теория языка»; Ставроп. государ. ун-т. Ставрополь, 2008. 25 с.
49. Калько В. Концепт «ЖІНКА» в українських пареміях. Вісник Черкаського університету [Текст] : [зб. наук. пр.] / [редкол. : А. Кузьмінський (голов. ред.) та ін.]. Черкаси : ЧНУ. Випуск 193. 2010. С. 84–90.
50. Карасик В. категориях лингвокультурологии. Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. Волгоград, 2001. С. 3–16.
51. Карасик В. Культурные доминанты в языке. Языковая личность: культурные концепты. Волгоград-Архангельск, 1996. С. 3–16.
52. Карпенко Н. Вербалізація концепту жінка в дискурсі П. Загребельного: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова»; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2012. 24 с.
53. Климентова О. Вербальна експлікація концепту ТІЛО в християнському дискурсі. Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство), 2016. № 5(1). С. 146–150. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2016_5\(1\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2016_5(1)_37).

54. Ковальчук, Л. Лингвокультурные особенности концепта «Женщина» – «Frau» в русских и немецких фразеологизмах. Вестник Челябинского национального университета. Вып. 38. С. 93–96.

55. Колшанский Г. Объективная картина мира в познании и языке. Москва : Наука, 1990. 108 с.

56. Кононенко В. Концепти українського дискурсу : монографія. Київ; Івано-Франківськ, 2004. 248 с.

57. Костомаров Н. Историческое значение южнорусского народного песенного творчества. Собрание сочинений: в 21 т. Кн. 8. Т. 21. Киев, 1905. С. 427–1081.

58. Коцюба З. Рефлексія побутової свідомості в різномовному проverbsіальному просторі (від універсального до національного) : монографія. Львів : ДП «Видавничий дім «Укрпол», 2010. 472 с.

59. Красавский Н. Концепт «Zorn» в пословично-поговорочном фонде немецкого языка. Теоретическая и прикладная лингвистика. Выпуск 2. Язык и социальная среда. Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. С.78–89.

60. Красавский Н. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах. Монография. Волгоград, 2001. С. 40–59.

61. Краснобаева-Чорна Ж. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту життя в українській фраземіці). Українська мова. Київ : Інститут української мови НАН України, 2009. № 1. С. 41–51.

62. Кривоносов А. Мышление, язык и крушение мифов о «лингвистической относительности», «языковой картине мира» и «марксистско-ленинском языкознании. Москва; Нью-Йорк, 2006. 821 с.

63. Кубрякова Е. Язык и знание: на пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.

64. Лановик М. Українська усна народна творчість: Підручник. Київ : Знання-Прес, 2005. 592 с.

65. Лебедева Н. Введение в этническую и кросс-культурную психологию: Университетский учебник. Москва : Ключ, 1999. 224 с.
66. Лихачев Д. Логический анализ языка. Культурные концепты. Москва, 1991. 549 с.
67. Літяга В. Поняття «концепт» у парадигмі сучасних лінгвістичних досліджень. Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія : 195 Іноземна філологія. Київ : Вид-во КНУ ім. Т. Шевченка, 2013. № 1 (46). С. 48–50.
68. Ліщук, Т. Д. (2017). Вербалізація концепту „зовнішність людини“ в художньому мовленні ХХ – початку ХХІ ст. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. 10.02.01 «Українська мова». Черкаси, 20 с.
69. Ляпин С. Концептологія: к становленню подхода. Концепты. Вып. I. Архангельск, 1997. С.11–35.
70. Марчук Л. Лексико-семантичне поле концептосфери «жінка» в аспекті гендерної парадигматики (на матеріалі інтимної лірики). Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка [Текст] : зб. за підсумками звіт. наук. конф. Викладачів, докторантів і аспірантів, 16-17 березня 2011 р. Кам'янець – Поділ. ун-т ім. І. Огієнка. Вип. 10, Т.3. : [у 5 т.] / [редкол. : О. М. Завальнюк (голова) та ін.], 2011. С. 143–144.
71. Маслова В. Лингвокультурология. Москва, 2001. 208 с.
72. Мухутдинова Ф. Концепт «Женщина» во французском языковом сознании: на материале афористики : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки»; Моск. государ. лингвист. ун-т. Москва, 2006. 24 с.
73. Павленис Р. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка. Москва : Мысль, 1983. 286 с.
74. Павличко С. Фемінізм. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 322 с.

75. Павлушенко О. Об'єктивація концепту земля в художній картині світу Михайла Стельмаха. Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Філологія (мовознавство), 2017. Вип. 24. С. 113–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_filol_2017_24_18.

76. Павлушенко О. Протоконцепти-міфологеми в українському фольклорі. Актуальні проблеми філології та перекладознавства, 2016. Вип. 10(2). С. 256–259. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2016_10\(2\)_51](http://nbuv.gov.ua/UJRN/apftp_2016_10(2)_51).

77. Павлушенко О. Вербальна експлікація концепту час в авторській картині світу Ліни Костенко. Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Філологія (мовознавство), 2017. Вип. 25. С. 29–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_filol_2017_25_6.

78. Павлушенко О. Концепт «дитинство» в мовно-ментальному просторі Михайла Стельмаха. Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія : Філологія (мовознавство), 2012. Вип. 16. С. 249–254. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_filol_2012_16_58.

79. Перельгина Е. Катартическая функция текста. Тверь, 1993. 26 с.

80. Петров І. Культурологічні засади поняття «концепт». Культура народів Причорномор'я. 2006. № 82. Т. 2. С. 73–75.

81. Полюжин М. Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості. Проблеми романо-германської філології : збірник наукових праць. Ужгород : Ліра, 2005. С. 5–19.

82. Попова З., Стернин И. Семантико-когнитивный анализ языка. Воронеж, 2006. 226 с.

83. Потебня О. Эстетика і поетика : збірник. Київ : Мистецтво, 1985. 301 с.

84. Потебня О. Пояснення малоруських і споріднених народних пісень. Колядки и щедрівки. Варшава, 1887. Т. 1–2.
85. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упоряд. М. М. Пазяк. Київ : Наукова думка, 1990. 528 с.
86. Приходько А. Концепти і концептосистеми. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
87. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. К. Постовалова и др. Москва : Наука, 1988. 216 с.
88. Рудюк Т. Вербалізація концептів ЧОЛОВІК, ЖІНКА в українській фразеології. Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01. Українська мова. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2010. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/10476/1/Rudyuk.pdf>
89. Селіванова О. Міфологемна мотивація номінативних одиниць (на матеріалі української мови). Мовознавство. 2006. № 6. С. 41–51.
90. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2006. 716 с.
91. Семейн Л., Тарасова И. Когнитивные аспекты лингвокультурологии. Омск, 2005. 72 с.
92. Семенова Д. Гендерный аспект концептуального анализа лексем «мужчина» и «женщина» (на материале фразеологии английского, русского и кабардинского языков) : автореф. дисс. на соискание учен. степни канд. филол. наук ; спец. 10.02.19 «Теория языка»; Кабардино-балкарский государ. ун-т им. Х. М. Бербекова. Нальчик, 2006. 25 с.
93. Серебренников Б., Кубрякова Е., Постовалова В. Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. Москва : Наука, 1988. 215 с.
94. Словник української мови : в 11-ти т. Київ : Наукова думка, 1970-1980.

95. Ставицька Л. Гендерні стереотипи в сучасній мовній свідомості (за даними асоціативного експерименту зі словами «жінка», «чоловік»). Наук. зап. Луганського нац. пед. ун-ту. Серія «Філологічні науки» : зб. наук. пр. [Поліетнічне середовище: культура, політика, освіта]. Луганськ, 2004. Вип.5. Т.3. С. 128–146.
96. Ставицька Л. Мова і стать. Критика, 2003. № 6. С. 29–24.
97. Степанов Ю. Константы. Словарь русской культуры. Опыт, исследования. Москва : Школа «Языки русской культуры», 1997. 824 с.
98. Сукаленко Т. Метафоричне вираження концепту ЖІНКА в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова»; Ін-т української мови НАН України. Київ, 2009. 20 с.
99. Сукаленко Т. Мікроконцепт «Внутрішні характеристики жінки» (за матеріалами асоціативного експерименту). Вісник Львівського університету. Серія філологічна, 2009. Вип. 46. Ч. I. С. 193–200.
100. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. Київ : Наук. думка, 1973. 438 с.
101. Сэпир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва : Прогресс, 1993. 650 с.
102. Телия В. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва : Языки русской культуры, 1996. 288 с.
103. Українські народні піні / Упоряд. В. Єсипко. Київ : Техніка, 2003. 207 с.
104. Українські народні пісні та думи. Київ : Т.-во «Знання» України, 1992. 96 с.
105. Українські прислів'я та приказки. Народна творчість / Ред. кол.: С. Зубков, О. Дей, І. Березовський, Д. Павличко, П. Майборода, С. Коба. Київ : «Дніпро», 1984. 389 с.

106. Франко І. Жіноча неволя в руських піснях народних. Твори у 50-ти томах. Т. 26. Київ, 1980.

107. Чибишева О. Концепт «Женщина» в русской и английской фразеологии : (на материале предметных фразеологизмов, именующих женщину) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук; Омск. гос. пед. ун-т. Челябинский государственный педагогический университет. Челябинск, 2005. 24 с.

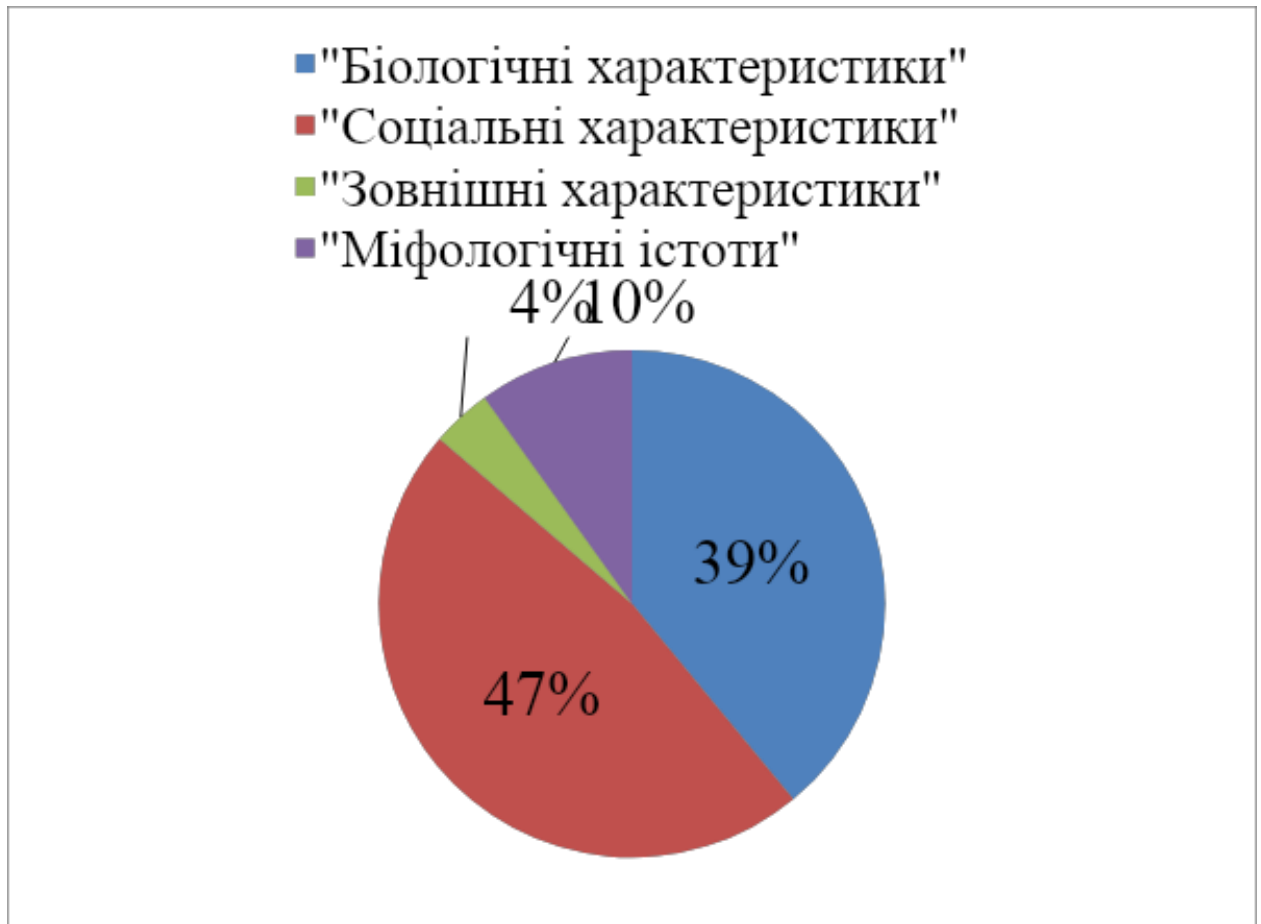
108. Чорнодон М. Визначення гендерних концептів «ЖІНКА» та «ЧОЛОВІК» на сторінках сучасної періодики в Україні. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_sk/2012_3/files/SC312_23.pdf

109. Шахнюк А. Концепт «женщина» в белорусских и польских паремиях. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія. 2010. Вип. 60. Частина 1. № 910. С. 119–124.

110. Щедровицкий Г. Смысл и значение. Избранные труды. Москва. 1995. 352 с.

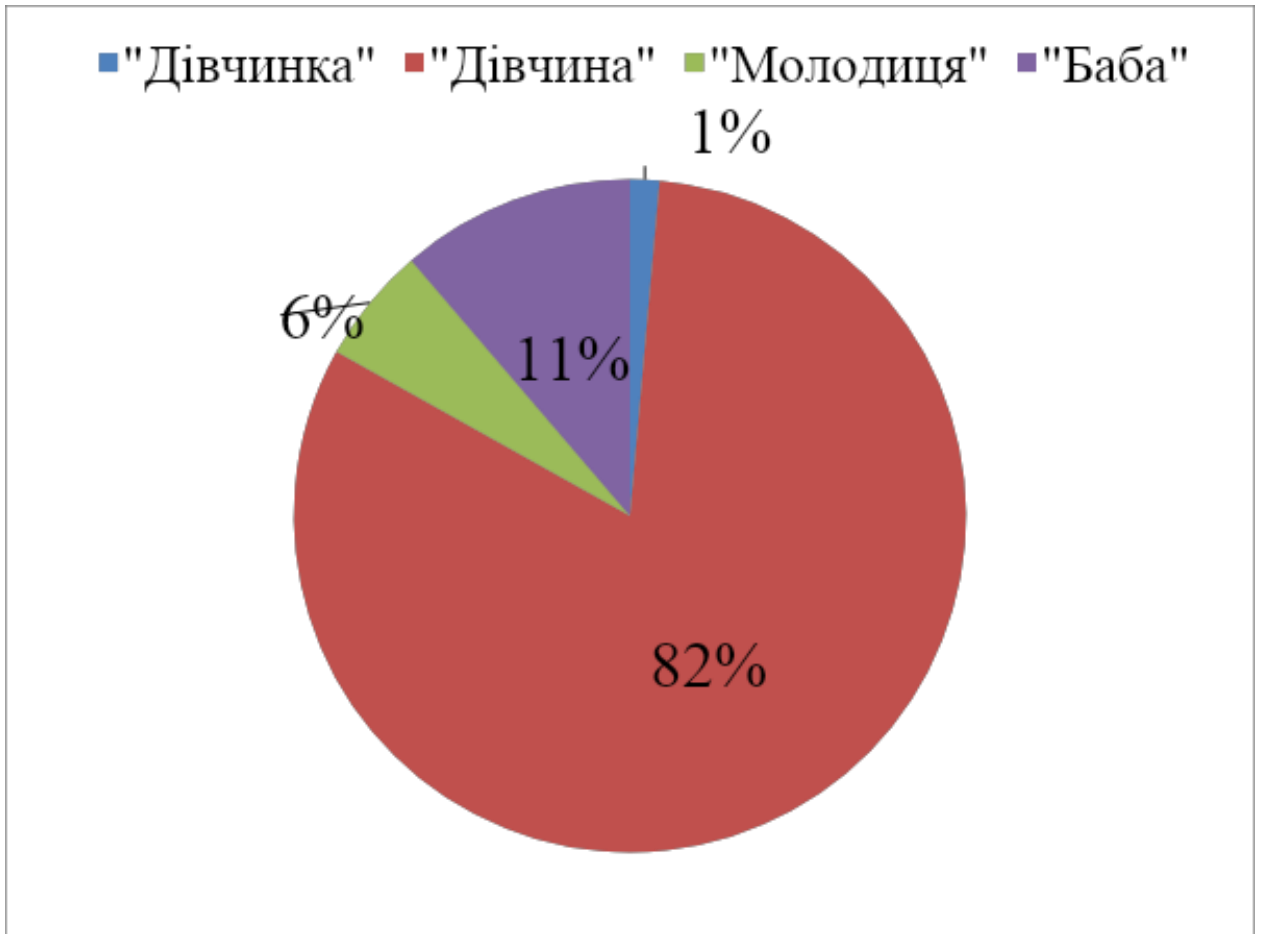
ДОДАТКИ

Додаток А

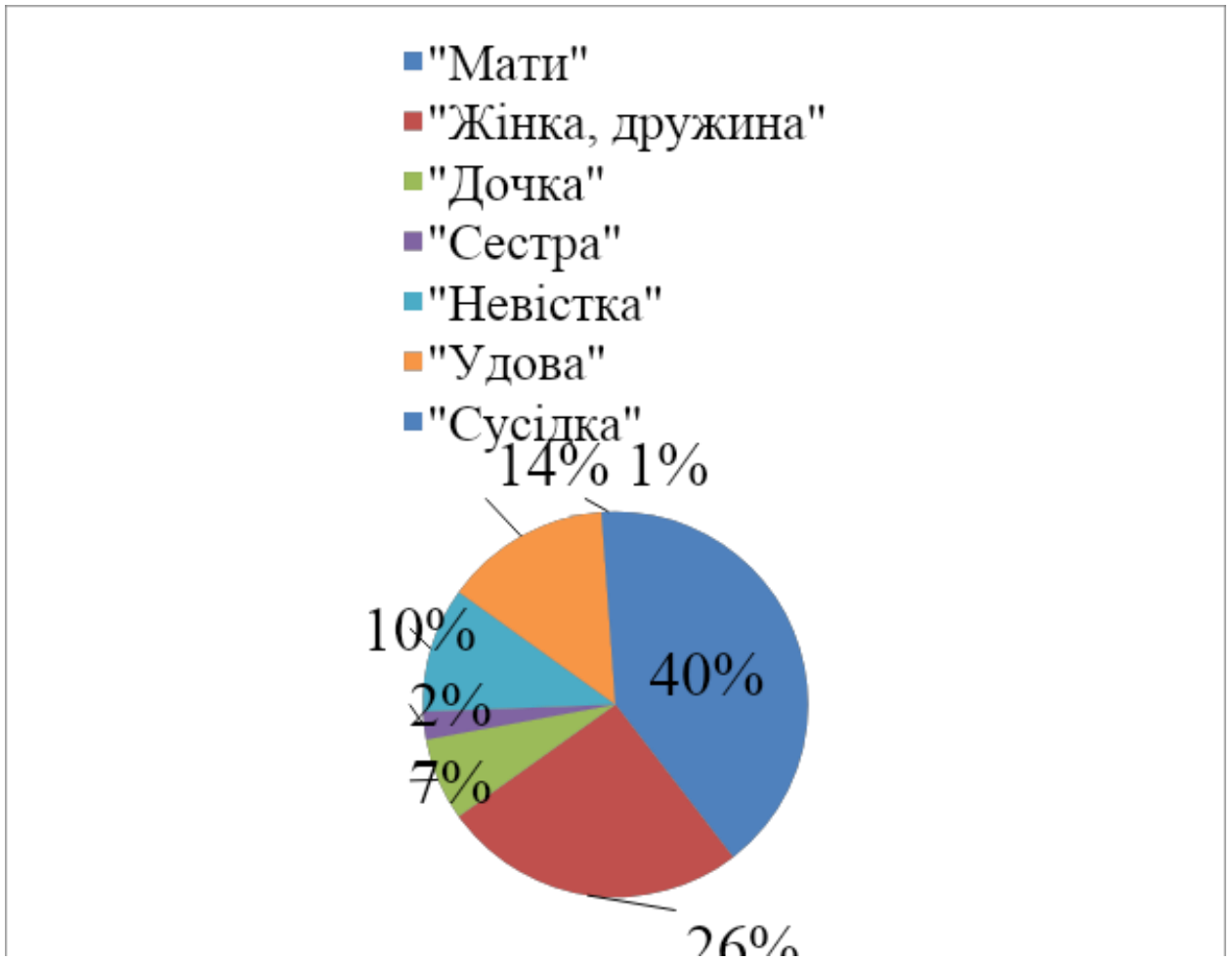
Визначення відсоткових показників мікроконцептів для вираження вербальної експлікації концепту «жінка» в українському фольклорному дискурсі

Додаток Б

Визначення відсоткових показників концептуальних аспектів мікроконцепту
«Біологічні характеристики жінки»

Додаток В

Визначення відсоткових показників концептуальних аспектів у мікроконцепті «Соціальні характеристики жінки»